Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 4 (11202) | 1980 чылдың январь 5, суббота | 1925 чылда үнелеп эдилген | Өртээ 2 көп.

Февраль 24— Советтерге соңгулдалар хүнү

ПАРТИЯНЫҢ БОЛГАШ ЧОННУҢ БУЗУЛБАС ЧАҢГЫС ЭВИ

Округтарның соңгулда мурнунуң чөвүлел хуралдары чуртта эгелээн

Округтарның соңгулда мурнунуң чөвүлел хуралдары чуртта политиктиг бедик аныкпаның байдалында эгелээн.

Чөвүлел хуралдарның киржикчилери — хөй-ниитин организацияларының, күш-ажылчы коллективтериниң төлөөлекчилери—Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнециң иштики болгаш даштыкы политиказын чангыс эп-сеткилдиг деткип турарын илергейлеп турар. СЭКП-ниң XXV съездизиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь (1979 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш демиселге күжениишкиннерин улгаттырар деп совет улустуң шиитпирлиниң, В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 110 чыл оюн төлептиг өткүүр, беш чылдың доостур чылын шалыпчы ажылдаарының, ленинчи ёзу-биле ажылдаарының чылы болдурар деп чүткүлдүүнүн дугайын олар медеглеп турадылар.

Эвилелдешкен республикаларның күрүне эрге-чагыргазының дээди органнарының депутаттарына кандидаттарны— коммунистиниң болгаш партия кежигүү эвестериниң бузулбас блогунуң төлептиг төлөөлекчилерин — округтарның чөвүлел хуралдарында изин-биле деткип турар.

Москваның **Бауман** соңгулда округунуң ажылчы чоннар төлөөлекчилериниң январь 3-те болган соңгулда мурнунуң чөвүлел хуралы ленинчи Коммунистиг партияны долгандыр совет кижилернин бузулбас сырый каттыжышкынының сеткил оорунчуг көргүзүү болу берген.

Президиумда — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүү, СЭКП-ниң Москва хооркомунуң бирги секретары В. В. Гришин, чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарның харыысалгалыг ажылдакчылары, партияның Бауман райкомунуң секретарылары, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары, социалистиг чаруштың мүрнакчылары.

Чөвүлел хуралды СЭКП-ниң Бауман райкомунуң бирги секретары С. А. Купреев ажыткан.

Индирде — саналга-анализ машиналарының В. Д. Калмыков аттыг заводунуң радиоаппаратуралар эдиктирикчизи С. Ф. Юдачев.

— Бистиң бүдүрүлгенин коллективи Коммунистиг партияның, Совет күрүнециң шылгарангай ажылдакчызы, СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневти найысылалдың Бауман соңгулда округундан РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутадынга кандидат кылдыр иниитин хуралыдан чангыс эп-сеткилдиг, ажжок улуг сорук кириишкин-биле дешиткен деп ол чугаалаан.

Ол өстерни чөвүлел хуралдың киржикчилери диңмиттиг, үр үзүлбес адыш часкаашкынары-биле уткаан.

— Совет кижилер Леонид Ильич Брежневке кызыгаар чок ынакшылдыг болгаш оны хүндүлээр. Ленининиң өлүм чок хөрээнинг уламчылакчызы ол кижиге бистин Төрээн чуртувустуң ажылчы чоннары, Черниң бүгү дешилгелиг кижилери эжок улуг бүзүрелдиг деп, оратор чугаалаан.

Эш Л. И. Брежневтин амыдыралы оруунуң дугайын ол тодаргай чугаалаан.

Ада-чуртту Улуг дайынның баштайгы хүннериндеи-не Леонид Ильич фронтуга чоруп, долу тиилелгеге чедир тулушканын сагындырган, ораторнуң демдеглээни болза: талантылыг шериг начальниги болгаш политажылдакчы эш Л. И. Брежнев дайынның харыысалгалыг операцияларын ажылдап кылырынга болгаш эртиреринге киржин, хүүда эрес-маадыр болгаш дидим чоруубыле солдаттарга болгаш командирлерге үлегер-чижээн көргүзүп турган.

Дайынга үрелген улус ажыл-агыйын катап тургузарының хөрээнге эш Л. И. Брежнев улуг үлүг-хуузун киргген. Кур болгаш курукка черлерни шингээдип алырынга чедишкиннерни, хөй тараа дээш тулчуушкунга тиилелгени бистиң улузувус ооң могзг чок энергиязының, инициативазының, организакчы талаитызының ачызында чедип алган.

СЭКП-ниң ленинчи Төп Комитедин Леонид Ильич хөй чылдар дургузунда баштап, Совет күрүнециң баштыңы болуп, СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнециң иштики база даштыкы политиказын ажылдап кылырынга болгаш боттандырарынга шылгарангай салыышкынын киирип турар. Соолгу он чылда бистиң чуртувустуң чедип алган чедишкиннеринге ол кайгамчык улуг рольдуг болган.

Чуртту Камгалал Чөвүлелиниң Даргазы болбушаан, ол Совет күрүнециң камгаланыр аргазын быжыглаар дээш ажжок улуг ажылды чорудуп турар. Дайынга чоруп, кижилерге кандыг чөвалап-хилиречки ооң таварыштырарын көргеп совет кижи бүрүзүнге ышкаш, Леонид Ильичиге кол чүве—тайбың дээш демисел; бүгү-ле чүткүлүн болгаш бодунуң буянныг улуг чүрээнин күжүн, политика болгаш күрүне талазы-биле бүгү мерген угаанын ол демисеваге берип чоруур.

Эш Л. И. Брежневтин чыыткылаанчак амыдырал-чурталгазы, хөй талалыг күзелсоруктуг ажыл-чорудулгазы—бистин социалистиг Төрээн чуртувуска эрес-шудургу бараан болурунуң үлегер-хевири-дир. Оны депутатка кандидадывыс кылдыр адавышаан, совет кижилериниң дас-кежиниин болгаш чаагай чоруунуң дугайында могаг чок сагыш салыышкынын дээш Леонид Ильичиге ханы өөрүп четтиргенивисти, төрээн Коммунистиг партиявыстың мерген, өттүр көрүкчү политиказын изин-биле деткип, долу үүлдүгүзүүнүп турарывыстың база илергейлеп турарывыс ол деп оратор чугаалаан.

Найысылалдың Бауман соңгулда округундан Россия Федерациязының күрүне эргечагыргазының дээди органының депутадынга кандидат кылдыр эш Л. И. Брежневти дешиткенин деткиир деп саналды чөвүлел хуралдың киржикчилеринге завод коллективиниң мурнундан С. Ф. Юдачев үндүрген.

Москваның химия машина тудуушкунунуң институдунуң директору Н. И. Басов, автотрактор электроаппаратуразының заводунуң слесарь-чыыкчызы Н. П. Гуськова, Нефть болгаш газ үлетпүрүнүн бүдүрүлгелер тудуунуң министерствозунуң партком секретары В. Г. Нагаев, № 346 ортумак школаның башкызы Г. А. Мащева, ВЛКСМ Бауман райкомунуң бирги секретары В. А. Поспелов олар чөвүлел хуралга чүве чугаалаан. РСФСР-ниң Дээди Совединин депутадынга кандидатка эш Л. И. Брежневти дешиткен дугайында саналды олар шупту изин-биле деткээн.

Москваның Бауман соңгулда округундан РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутадынга бадылаттырарынга чөпшээрелин бээрин **Леонид Ильич Брежневтен** чөвүлел хуралдың киржикчилери дилээн.

Найысылалдың Калинин соңгулда округунуң ажылчы чоннар төлөөлекчилериниң соңгулда мурнунуң чөвүлел хуралы байырлалыг байдалда эрткен. Москваның «Манометр» болгаш Мәскә» металлургия заводунуң мурнакчы ажылчыны Ю. А. Лимоновка сос берген.

— Бистиң партиявыстың болгаш күрүневистиң шылгаранга ажылдакчызы, улуг Ленининиң хөрээнинг уламчылакчызы—СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Даргазы Леонид Ильич Брежневти бистиң заводтуң коллективи РСФСР-ниң Дээди Совединин депутадынга кандидат кылдыр чангыс үн-биле дешиткен деп ол чугаалаан.

Ол дыңнадыгны чыылганнар диңмиттиг, үргүлүүлелдиг адыш часкаашкынын-биле уткаан.

Калинин соңгулда округундан депутатка кандидат кылдыр электрофасон-шуткулга цехинин кан эзилдирикчизи В. И. Коптевти база адаанын оратор дыңнаткаш, депшиттирген кандидатураларны деткиринче чыылганнарны кыйгырган.

Клара Цеткин аттыг дуржулга-техника фабриказының партком секретары Т. С. Долоберидзе, «Манометр» каттыжышкынының чиңгине директору А. Г. Полубояринов, вагон септээриниң Войтович аттыг заводунуң модельщиги А. С. Горшков болгаш ооңдаа өскелер ол саналды изиибиле деткээннер. СЭКП-ниң, ооң ленинчи Төп Комитединиң, эш Л. И. Брежнев баштаан удуртулгазы-биле бистиң чуртувус коммунистиг тургузуушкунуң бүгү участоктарында ажжок улуг чедишкиннерни чедип алганын олар онаалап демдеглээн.

Калинин соңгулда округундан РСФСР-ниң Дээди Совединге бадылаттырарынга чөпшээрелин бээрин **Леонид Ильич Брежневтен** болгаш **Вячеслав Иванович Коптевтен** чөвүлел хуралдың киржикчилери дилээн.

Москва хоорайның **Фрунзе** соңгулда округунуң ажылчы чоннар төлөөлекчилериниң округ соңгулда мурнунуң хуралы болуп, ооң киржикчилери Фрунзе соңгулда округундан РСФСР-ниң Дээди Совединин депутадынга бадылаттырарынга чөпшээрежирин Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнециң көскү ажылдакчызы, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **Алексей Николаевич Косыгинге** дилээн.

Приокск соңгулда округунуң ажылчы чоннар төлөөлекчилериниң округ соңгулда мурнунуң Горькийге болган чөвүлел хуралының киржикчилери ол округтан РСФСР-ниң Дээди Совединге бадылаттырарынга чөпшээрелин бээрин СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүү, ССРЭ-ниң Күрүнеции эдилчок чорук комитединиң даргазы **Юрий Владимирович Андроповтан** дилээн.

Москваның **Вешняки** соңгулда округунуң ажылчы чоннар төлөөлекчилериниң округ соңгулда мурнунуң чөвүлел хуралынга чыылганнар Вешняки соңгулда округундан Дээди Советке депутатка бадылаттырарынга чөпшээрелин бээрин СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүү, СЭКП Москва хооркомунуң бирги секретары **Виктор Васильевич Гришинден** дилээн.

Москва областын **Калининград** соңгулда округунуң ажылчы чоннар төлөөлекчилериниң чөвүлел хуралы Калининград соңгулда округундан депутатка бадылаттырарынга чөпшээрежирин СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри **Андрей Андреевич Громыкодан** дилээн.

Киров соңгулда округунуң ажылчы чоннар төлөөлекчилериниң Ленинградка болган округ соңгулда мурнунуң хуралының киржикчилери Киров соңгулда округунга бадылаттырарынга чөпшээрелин бээрин **Леонид Ильич Брежневтен** болгаш «Кировский завод» каттыжышкынының токары, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **Борис Михайлович Воробьевтан** дилээн.

Ленинград хоорайның **Политехниктиг** соңгулда округунуң ажылчы чоннар төлөөлекчилериниң чөвүлел хуралы ол округтан депутатка бадылаттырарынга чөпшээрелин бээрин Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнеции көскү ажылдакчызы, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүү, СЭКП ТК-ның секретары **Андрей Павлович Кириленкодан** дилээн.

Москваның **Куйбышев** соңгулда округунуң ажылчы чоннар төлөөлекчилериниң соңгулда мурнунуң чөвүлел хуралынга чыылганнар Куйбышев соңгулда округундан РСФСР-ниң Дээди Совединге бадылаттырарынга чөпшээрежирин Коммунистиг партияның, Совет күрүнециң көскү ажылдакчызы, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүү, СЭКП ТК-ның секретары **Константин Устинович Черненкодан** дилээн.

* * *

Округтарның соңгулда мурнунуң чөвүлел хуралдары эвилелдешкен бүгү республикаларда үргүлүүлеп турар.

(СЭТА).

КЫШТАҒЛААШКЫН — ШАЛЫПЧЫ АЖЫЛ-ИШ

БАШТАЙГЫ ХУРАГАННАР

Сундуй-оол Думбараевич Чамзын «Кызыл тараачын» совхозтуң Эәрбек салбырының хойжузу. Ол ында Суглуг-Хем деп черде он чыл дургузунда ирт кадарын келген. Кызымак ажылының ачызында Сундуй-оол Думбараевич ирттен-не 4,5 кг дукту кыргын ап келген. Салбырга эки көргүзүлүг малчыннарның одуруунга ол санадын турган.

Малчын бо хүннерде төрүүр 400 ажыг хойну хүлээп алган, кыштаглаашкынны эки эрттирер дээш кызымак ажылдап турар. Бо чылдың кыштаглаашкынынче малчын эки белеткелдиг кирген. Хураганнар тургузар клеткаларны ол боду кылып алган. Кышка белеткел ажылдарын чорударынга малчынның дузалакчызы Кара-оол Оюн улуг дузаны көргүскеп.

Салбырның мал эмчизи, зоотехниги малчынның аалынга доктаамал кээп, кыштагда ниити байдалды хынап, херек апаргында суме кадарын утпастар.

Бо хүннерде Сундуй-оол Думбараевич малдың баштайгы чаш төлүн ап эгелээн. Төрүттүнген хураганнарның ниити байдалы эки, онча-менди. Малчынның коданында үжен хураган немешкен. Малдың оолдаары уламчылап турар.

Кыштаглаашкын эгелээриниң мурнунда С. Д. Чамзын социалистиг хүлээлге ап тура, чүс баш дунгужун төрүүр хойдан 85 хураган алырын шиитпирлээн турган. 1980 чыл шалыпчы күш-ажылдың, ленинчи ёзу-биле ажылдаарының чылы дээш ол социалистиг хүлээлгезин эде көрген.

ЧУРУКТАРДА: (солагай таладан) салбырның малчыннары Д. С. биле Б. Ш. Чамзыннар; коданда суг сеөртүп эккелген.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

ЮБИЛЕЙГЕ ТУРАСКААТКАН

⊙ «В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл оюнуң дугайында» СЭКП Төп Комитединиң доктаалын Өвүрнүң малчыннары калбаа-биле таныжып, улуг баштыңы болгаш башкының төрүттүнген хүнүнге күш-ажылчы белектелиг ужуражыр база онгу беш чылдың соолгу чылынаң планыг онаалдаларын чедишкиннинг күүседири-биле бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алганнар.

«Коммунизмче орук» совхозтуң Улаатай хойжу бригадазы эрткен чылын төрүүр чүс баш хойга онааштыр 93 хураганны менди доруктурып алган, СЭКП Төп Комитединиң доктаалын хойжулар танышкаш, бо чылын чүс баш хойдан-на 95 хураганны ниитизиниг-биле бригадага доруктурар хүлээлгени алган.

Бо-ла совхозтуң Хам-Дыт хойжу бригадазында Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Калга-оол Моңгуш мынча дээн:

— Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 110 чыдыыга күш-ажылчы чедишкиннерлиг ужуражыр дээш бедик күш-ажылчы көдүрүүшкүнүг ажылдап турар. Оларның үлгерин бистер эдерер ужурлуг бис. Ынчангаш хуумда чүс баштан-на 105 хураганны менди доруктурып алыр мен—деп, ол чугаалааш, ниитиниң малының баш санын остүрер, ооң продуктулуун бедидер дээш кызымак ажылдаарынче оорун кыйгырган.

Мурнакчы малчынның үлегерин эдерип, өске хойжулар база бедиткен хүлээлгелерни алгылаан. Сарыг-оол Бичеоол, Куулар Дыртыына олар төрүүр чүс баш хойга онааштыр 100 хураганны совхозка доруктурып бээрин аазааннар.

⊙ «Кызыл тук» совхозтуң Чараш-Дыт сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери баштыңчының юбилейинге төлептиг ужуражыр база онгу беш чылды чедишкиннерлиг доозары-биле бедиткен социалистиг хүлээлгелерни хуралынга хүлээп алган. Бо чылын 640 центнер сүттү бүдүрерин, 560 центнер сүттү күрүнеге садарын, 2 инек кажаазын, 5 чурттага бажының септээрин болгаш өске-даа ажылларны кылырын хүлээлгеге айыткан.

Өвүрнүң малчыннары боттарының алган социалистиг хүлээлгелерин күүседири-биле ниитиниң малын кыштан хүр ажырар, ооң чаш төлүн менди доруктурып алыр дээш бо хүннерде кызымак ажылдап турарлар.

Х. КЫЗЫЛ-ООЛ

Кызылдың ТЭС коллективиниң 1980 чылда социалистиг ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИ

СЭКП-ниң XXV съездизиниң болгаш партия Төп Комитединиң ноябрь (1979 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары дээш социалистиг чаруштың калбартышаан, бодунуң мурнунга онгу беш чылдың даалгаларын хуусаадан эрте күүседир, ажылдың шынарын улам экижидер сорулганы салгаш, Кызылдың төп электри станциязының коллективи 1980 чылда мооң адаанда хүлээлгелерни алган:

● В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 110 чылынга уткуштур электри энергиязы ажылдан кылырының 4,5 чыл планын күүседир.

● Кызыл ТЭС-тиң кол дериг-херекселдерин эде кылып турган, шакта-ла 20 тонна чылыгның немелде өзүлдезин чедип алыр.

● Камнап алган оттулар чүүл, электри энергиязы болгаш материалдар-биле 1980 чылдың апрель 22-де бүдүн хонук дургузунда ажылдаар.

● 1980 чылдың электри энергиязы ажылдап кылырының планын ГОЭЛРО-нуң 60 чылынга алдар кылдыр — декабрь 22-ге чедир, а беш чылдыын— ССРЭ Конституциязының хүнү — октябрьның 7-ге чедир күүседир.

● 1980 чылдың чылыг энергиязы бээринин планын декабрь айның 22-ге чедир, а беш чылдыын— декабрь 1-ге чедир күүседир.

● Пландан ажыр 600 муң квт-шак электри энергиязын ажылдан кылыр; электри энергиязының чарыгдалын кудуладыр болгаш 300 муң квт-шак электри энергиязын камнап алыр.

● Улам камналгалыг дериглелерни ажыглап, ылангыя 9-ку котёлду ажыглалга киргеш, 200 тонна чедир чылыг камналгазын чедип алыр.

● Чыл планындан ажыр 14 муң рубльдиг продукциязын сайгарар; ниити продукцияның бүгү немелде өзүлдезин күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип турган чедип алыр.

● 10 Гкал чылыгның бот-унезин чыл планында көрдүгеннинге удур 0,1 хуу чигедир болгаш ооң ачызында 24 муң рубль камналганы чедип алыр.

● Бүстүң болгаш конденсаттың чидириин 1979 чылдыындан 0,1 хуу эвээжедир.

● Коммунистиг күш-ажылдың школаларына болгаш техниктиг өөредилге болгумнеринге чаа ажылчыннарны белеткээр, 100 кижиниң билиг-мергежилин бедидер.

Чаартыкчы саналдарны болгаш чогаадылгаларны бүдүрүлгеге ажыглап турган, 25 муң рубльдиг экономиктиг ажыкты чедип алыр.

● Коллективтиң социал хөгжүлдезинин планын ёзугаар бүдүрүлге чериниң девискээрин ногаанчыдып, чаагайжылылганын хемчегерин боттандырып чорудар.

Социалистиг хүлээлгелерни Кызыл ТЭС-тиң ажылчыннарынын, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының хуралынга хүлээп алган.

ДЕПШИДИП, ДЕТКИП ТУР

ТУРАН

Туранның «Сельхозтехника» салбырының коллективиниң соңгулда мурнунун хуралы чоокта чаа болуп эрткен. Аңаа СЭКП райкомунуң төлөөзи Т. Т. Попов РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советтеринге база чер-чер Советтеринге соңгулдаларга белеткел, онгу беш чылдың соолгу шиитпирлиг чылында районуң ажыл-ишчилериниң мурнунда туруп турар сорулгалар дугайында кыска илеткелди кылган.

— Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгулдалар талазы-биле Туранның мурнуу № 91 соңгулда округундан Тыва АССР-ниң Дээди Совединге депутаттың кандидадын дешидип турар-дыр бис. Мында олурган турар соңгукчулар боттарының Конституциязында быжыглаттынган эргезин долу ажыглап, коммунистер болгаш партия кежигүү эвестериниң блогунуң кандидадынга эң төлептиг эштиг дешидип алыр ужурлуг—деп, ол түңнелинде чугаалаан.

Хуралга бир дугаарында сөс алган, чоокаачы А. К. Фролов мынча деп чугаалаан:

— Бистиң округтуң талазынан депутаттың кандидадынга кады ажылдап турар эживис Александр Анатольевич Сараскинин база катап дешидер деп саналдыг мен. База катап деп чугаалап турарымны билип тур боор силер. Эш Сараскин мооң мурнундагы соңгулдада Тыва АССР-ниң Дээди Совединин депутадынга соңгуткан турган болгай. Депутадывыс бистиң берип турган чагыгларывысты эки күүседип келген болгаш күүседип-даа турар. Чижээлээргe, Сельхозтехника салбырынга техника септээр мастерская-гаражты тудар дугайында бистиң чагыывыс күүсеттинди. Ында ам районнардан келген янзы-бүрү техниканы септен турар бис, ажылывыска таарымчалыг байдал тургустунган. «Кызыл тараачын» совхозтуң Эәрбек салбырының оруун экижидер дугайында ол чериниң чурттакчы чонунуң чагыы база-ла күүсеттинин турар.

Аныяк чолаачының бодунуң ажылдап турары-даа эки, ооң удуртуп турары чолаачыларны комсомолчу-эныяктар бригадазы чоокта чаа болуп эрткен ВЛКСМ-ниң область конференциязына эки ажылдыг бригадаларының бирээзинге саналган. Аныяк депутадывыс болунуң арга-дуржулгазын улам бедилип, республиканың мурнунда туруп турар улуг сорулгаларны шиитпирлежиринге моон соңгаар-даа ийдепкейлиг киржир боор деп ийдеп турар мен. Ынчангаш мээң саналымны деткиринче эш-оорну кыйырдым.

Бо чолаачының ол саналын У. Урунгуле, А. Глухенький болгаш ооң-даа өскелер бир үн-биле деткээн.

Хуралдан Тыва АССР-ниң Дээди Совединге депутаттың кандидадынга чолаачы **Александр Анатольевич Сараскинни дешидер деп доктаалды хүлээп алган.**

МУГУР-АКСЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгулда талазы-биле Мөген-Бүреннің № 84 соңгулда округундан депутаттың кандидадын дешидеринге турасскааткан хурал «Мөген-Бүрен» совхозтуң төвүнге болуп эрткен.

Депутаттың кандидадынга совхозтуң мурнакчы хойжузу, СЭКП кежигүү **Ирина Чамыйовна Иргитти** дешидер саналды орта киргген. Хуралдың киржикчилери ону үүлдүгүзүүн деткээн.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгулда талазы-биле Мөген-Бүреннің № 84 соңгулда округундан Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадының кандидадынга **Ирина Чамыйовна Иргитти** дешидер дугайында доктаалды хурал хүлээп алган.

КЫЗЫЛ

Дүүн, январь 4-те, хоорайның туйбу заводунуң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары, албан-хаакчылары соңгулда мурнунуң хуралынга чыглып келгеннер. Хуралды бүдүрүлгеге партия организациязының секретары Л. А. Турманова ажыткаш, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советтеринге, улус депутаттарының черге Советтеринге соңгулдалар кампаниязы болгаш аңаа белеткелдиг чоруп турарының дугайында чыылганнарга чугаалаан.

Хуралга заводтуң ажылдакчызы А. П. Филиппова сос алган, чангыс коллективте ажылдап турар төлептиг эш-оорун Тыва АССР-ниң Дээди Совединин болгаш улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединин депутаттарынга кандидаттар кылдыр дешидери оларга онаашканын демдеглээш. Тыва АССР-ниң Дээди Совединин депутадынга заводтуң ажылчыны **Лидия Георгиевна Ташкинаны** дешидерин саналдаан.

Санал берген өске-даа эштер саналды үүлдүгүзүүн хүлээп алган, Л. Г. Ташкинаны Тыва АССР-ниң Дээди Совединин депутадының кандидадынга дешиткен.

Дараазында туйбу заводунуң директору Александр Яковлевич Чижик улус депутаттарының хоорай Совединин депутаттарынга кандидаттар дешидеринче чыылганнарны кыйгыргаш, СЭКП Кызыл хоорком-итединиң бүдүрүлге килдизиниң эргелекчизи **Владимир Игнатьевич Осиповту** Кызыл хоорай Совединиң депутадынга кандидат кылдыр дешидерин саналдаан. Заводтуң ажылдакчызы Г. А. Царицын болгаш санал бергеннер эәлчег мастери **Валентина Ивановна Чибирякина**, мурнакчы ажылчын **Евгений Владимирович Бородин** оларны улус депутаттарының хоорай Совединин депутадынга кандидаттар кылдыр дешидерин саналдаан. Хуралга санал берген соңгукчулар ук кандидатураларны бүрүн деткээн.

ТООРА-ХЕМ

Тожу районда «Май 1» совхозтуң ажыл-ишчилериниң соңгулда мурнунуң хуралы болуп эрткен. Аңаа улус депутаттарының район Совединин күүскомунуң даргазы Д. О. Дарган РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советтеринге база чер-чер Советтеринге соңгулдаларга белеткел ажылдарының чоруп турарының дугайында илеткелди кылган. В. И. Ленининиң төрүттүнгениниң бээр 110 чыл болур оюн демдеглээр чылда районуң ажылы чоннарының мурнунда туруп турар сорулгаларның дугайында ол чугаалаан.

Хуралга санал берген сүт-бараан фермазының эргелекчизи Ф. С. Байыр-Белек Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгулдалар талазы-биле Ийнин № 113 соңгулда округундан депутатка кандидат кылдыр аныяк малчын, иви кадарчызы Надежда Борисовна Акты дешидерин саналдаан.

Хуралдың киржикчилери ол саналды бир үн-биле деткээн болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединин депутадынга кандидат кылдыр **Надежда Борисовна Акты** дешидер деп шиитпирни хүлээп алган.

Партийжи амыдырал

КОММУНИСТЕРНИҢ АВАНГАРДЧЫ РОЛЮ

Боттарының коллективтеринің ажыл-амыдыралынга коммунистеррнин авангардчы ролюн бедидер дугайында СЭКП Уставында айыткан чүүлдерээ чугула негелде болур. Бистин совхозта партком, салбырларда партия эге организацияларының бюролары коммунистерни политиктиг, ажыл-ишчи бедик мөзүг-шынарларга кижизидериниче онзагай кичээнгей салып келген. Коммунист бурузу лепшилгелиг, чаа чүүлдерниң нептередикчилери, четпестерге эптеш чок болуп, амыдыралчы идепкейлиг турушту эдлеп, СЭКП-ниң Программазының болгаш Уставының негелделерин хажык чокка күүсеткен турарын чедип ап турар.

Коммунистерниң авангардчы ролюн база идепкейин бедидер талазы-биле айтырыгларны партия хуралдарынга доктаамал чугаалажып турар.

Уставтың негелделери, партийжи даалгаларны, социалистиг хүлээлгелерни канчаар күүседип турарының дугайында коммунистерниң отчёттарын, дыннадыгларын парткомга, партбюроларга болгаш коммунистерниң хуралдарынга хөй удаа дыннап келген. Эрткен чылын парткомнуң болгаш коммунистерниң хуралдарынга бухгалтер Л. С. Куулар, тракторист Ч. А. Саая, хөйжу М. Б. Мынчаа, тудугжу Б. О. Хевек оларның партийжи даалгаларны канчаар күүседип турарының дугайын дыннаан. СЭКП кежигүнүнге кандидаттар Б. К. Ооржак, В. Д. Хомушку олар кандидат стажын канчаар эртирип турарының дугайында партия хуралынга отчёт кылганнар.

«Партияга хүлээп алышкын болгаш СЭКП кежигүнүнге кандидаттарны кижизидер таласы-биле Киргизияның партия организацияларының ажылының дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын удуртулга болдургаш, партияга хүлээп ап турарларының шынар составын өкижидерин чедип алган. Парткомнуң үчёдунда 119 коммунистин 29 хуузу экономиканың бир кол адыры — мал ажылында хаара туттунган. Олар күш-ажылга, хөй-нинти амыдыралынга үлегерин көргүзүп, боттарының коллективтериниң кол өзектери болуп турар.

Хойжу ийи бригадада, Суг-Бажал СБФ-да, Актың сарлык кадарчыларында 4 партболук-ту тургускан. Оларның инициативазы-биле эвээш эвес ажылдар кылдынып, планныг онаалдаларны күүседиринге коммунистер үлегер-чижек болуп, эки салдарны чедирген. Чижээ, Суг-Бажал сүт-барали фермазы (бригадири коммунист К. Д. Ооржак, партболук организакчызы Т. Д-А. Саая). Биче-Тейниң хойжу бригадазы (бригадири К. О. Монгуш, партболук организакчызы М. К. Мынчаа) бо коллективтер онгу беш чылдың дөрт чылдарының планын ССРЭ-ниң чаа Конституциязының ийи чыл оюнда күүседипкен.

Ол ышкаш коммунистер В. Д. Саая, М. К. Хомушку олар удуртткан мал чеми белеткээр комплекстиг бригадалар алган социалистиг хүлээлгелерин чедишкинниг күүседил, бедик организастыг чоруун көргүскен. Коммунистерниң ындыг мурнакчы үлегер-чижээн хойжулардан, саанчылардан база көргүзүп болур. Октябрь Революциязы, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнериниң эдилекчизи К. С. Ооржак, Б. С.-Д. Ооржак, С. Х. Ооржак, М. К. Мынчаа олар чыл санында бедик көргүзүтдерлиг ажылдап келгеннер. Саанчылар Р. Б. Куулар, А. Ш. Сарыглар, чодаачылар Д. М. Домбуу, Э. Ч. Ооржак, трактористер Д. Ч. Куулар, Э. С. Куулар олар ышкаш коммунистер онгу беш чылдың дөрт чылдарының планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседкен, онгу беш чылдың соолгу чылының үлүүнче 1979 чылда-ла кирген.

Бисте коммунистер шупту партийжи даалгалыг. Олар профвилел, комсомол болгаш еске-даа хөй-нинти организацияларының ажылынга идепкейлиг киржип, агитаторлар, пропагандистер, политинформаторлар болуп турар.

Бадрларның күүсекчи норум-чурумун улам бедидер талазы-биле парторганизацияның сорулгаларының дугайында айтырыгны чоокта чаа бүгү коммунистерниң хуралынга чугаалашкан. Планныг онаалдаларны, социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге коммунистерниң күүсекчи сагылга-чурумунуң, авангардчы ролюнуң дугайын тодаргай сайгарып көрген. Амгы үеде ол хуралдың доктаалының күүседдезин контрольдап турар бис.

Ынчалза-даа совхоз бүдүрүлгезинге коммунистерниң авангардчы ролюн, даандырган ажыл-херекке харыысалгазын бедидер, сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле парткомнуң, бригада парторганизацияларының ажылында четпестер ам-даа бар. Ылангыа коммунистерниң түс-түзү-биле ажыл көшкак. Оларның чамдыктары алган социалистиг хүлээлгелерин күүседип шыдавайн турар. Бо четпестерни чайладыр дээш негелде, харыысалганы күштелдирип турар бис.

Амгы үеде совхозта 3070 баш бода, 26428 шээр мал ниитизи-биле 72 коданда кыштап турар. Кыш — харыысалгалыг шылгалда. Оон өгези улуг харлыг, шуурганыг болуп, хар хөргүктелип, байдалды эвээш навылаткан.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1979 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр ажылнживисти анализтеп көрүп, малды хүр-чазаг кыш ажырарынче, оон продуктулуун бедидеринче, чаш толун чидириг чокка ажаал алырынче совхозта коммунистерниң, бүгү ажыл-ишчилериниң күжениишкинин партком, бригада парторганизациялары угландырып турар.

М. КАРА-САЛ,
«Шекпээр» совхозта партком секретары.

ЭКИ ЧАҢЧЫЛДЫ НЕПТЕРЕДИР

Экономиктиг өөредилге чоруп тур

Тес-Хем районнуң «Сельхозтехника» будурулгезинде политиктиг школаларда алды пропагандист ажылдап турар. Оларның ужу дээди өртемниг, артканнары дооспаан дээди база ортумак өртемниг инженер-техниктиг ажылдакчылар болуп турар. Өөредилгеде 58 дыннакчы хаара туттунган. Тодаргайлаарга, автопаркта — 19, септелге мастерскаязында — 22, контора аппаратында — 17 кижи бар. «Сайзырааңгай социализмниң Конституциязы» деп курсту пропагандист С. Бижик, «Кедээ ажыл-агыйга мурнакчы дуржулга» курсту К. Лапчаа болгаш В. Кызыл-оол, «Будурулгеге мурнакчы арга-дуржулганы нептередири» — С. Салчак, О. Шулуу олар номчуп, 1979—80 чылда партия өөредилгезин эки белеткел-биле өрттирип турар. Өөредилгениң дериг-херексели четчир. Кичээлдерниң өртип турарын демдеглээр экран, экономиктиг өөредилгениң перспективтиг планы, пропагандистерге методиктиг сүмелер тускай булунда астынган. Чогуур демдеглелдерни экранга үезинде кылып, социалистиг чарышты доктаатканы чурум ёзугаар түүнеп, азып турары эки. Эрткен чылдарга көөрде, политиктиг, экономиктиг өөредилгениң организациязы бедик деңнелде.

Пропагандистер аразында арга-дуржулга солчуп, боттарының кичээлдеринге олуржуп турар. Бо дээрге чугле кыш-ажылга эвес, политиктиг билиг-медерелге, идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылга хөй чылдарда мөөнөп алганы дуржулгазын, билиин амыдырал-биле канчаар холбаарының арга-сүмезин солчур эки чаңчыл болур. Хоочуннар Б. Лапчаа, С. Бижик, В. Кызыл-оол олар аныяк пропагандистерге боттуг дузаны көргүзүп турар. Харын-даа дагдыныкчыларның безин бердинген темаларга рефераттарны бижип турары солун бодалдарны, чогаадыкчы эгелээшкиннерни оттуруп турар.

1979 чылдың төнгени-биле чергелештир социалистиг чарыштын түүнелдерин үндүрген. Ол ышкаш В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 110 чыл оюн күш-ажылчы чедишкиннерлиг үткуурубиле ажылчыннарның хүүда чогаадыкчы планныг болурун оон күүселдези дээш чогуур ажылдарны чорудар сорулганы салган. Аңаа холбаштыр чаа чаңчылдарны нептередири планда көрдүнген.

М. ТИРЧИН.

ДОЛУ КҮШ-БИЛЕ

Келген кышты мөндү ажары — мал ажылында кижи бүрүзүнүң чугула сорулгазы. Ону күүседиринге политика-кижизидилгелиг ажыл улуг рольду ойнаар. Ыраакы Мөңгүн-Тайга районда «Малчын» совхозта партком бо ажылче кичээнгейни күштелдирген. Малчынарже үнүүшкүннерни доктаамал организастап турар. Ол талазы-биле кандыг ажылдар кылдынып турарын чугаалап бээрин ук совхозта партком секретары К. Д. Чындын-ооллан бистиң корреспондентивис дилээн:

— СЭКП ТК-ның «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ынай эки-жидер дугайында» доктаалын удуртулга болдуруп, малчынар ортузунга масса-политиктиг ажылды күштелдирер талазы-биле боттуг ажылдарын доктаамал кылып турар бис.

Совхозта 184 малчын бар. Оларның 96-зы коммунистер. Механизаторларның чартык кезии база СЭКП кежигүннери. Он ажыг коммунист кедээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери. Массаның ортузунга политика - кижизидилгелиг ажылды организастап, социалистиг чарышты калбартырда оларның күжүнге даянып турар бис.

Политиктиг болгаш экономиктиг өөредилге эгелээнден бээр элээн үе эрткен. Ол талазы-биле ажыл бисте чүгээр тургустунган. Дуржулгалыг пропагандистер Л. Хомушку, Н. Хертек олар кичээлдерин ой-шаанда солун кылдыр эрттирип турар.

Бисте политиктиг өөредилгениң хүннерин айнын бирги чартында болур кылдыр таарыштырып тургускан. Болдуунда 12—14 хүннерге чедер. Ол үеним дургузунда бригадаларга, турлагларга кичээлдер болгулаар. Пропагандистер ынчан боттарының быжыглаан участоктарынга барын, ажылын кылырлар.

Айның ийиги чартында лекторлар ажылдап эгелээр. Ынчан совхозтуң ажылчынары, ылангыа малчыннар делегей байдалының дугайында, бистиң чуртувуста болуушкуннарга холбашкан лекцияларны дыннаар. Оон-биле чергелештир концерттиг үнүүшкүннер ынчан болгулап турар. Дуржулгалыг лекторларга Каргы кедээ Советниң күүскомунуң даргазы О. Ч. Очур-оолду хамаарыштырып болур. Оон номчааны лекция бүрүзүн чон сонуургал-биле дыннаар. Шилип алыр темазы янзы-бүрү.

СЭКП Төп Комитединиң ноябрь (1979 ч.) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Советиниң онгу чыжыныңийиги сессиязының материалдары-биле танышылга совхозтуң политөөредилгезинде кол черни эллээн. Амгы үеде малчын бүрүзү ол чугула документ-биле танышкан. Оны танышкан хуралдарга совхозтуң хойжулары, ылангыа мурнакчылар Салчак Калдар, Донгак Успун, Мочака-оол Биче-оол болгаш өскелер-даа бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алгылаан. Чижээ, Д. Успун үүс хойдан 110 хураган алырын хүлээнген. Оларның үлегерин өске хойжулар эдерген.

Чоокта чаа СЭКП ТК, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, ВЦСПС болгаш ВЛКСМ ТК «1979—1980 чылдарның кышкы үезинде мал продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедири дээш мал ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартырының дугайында» доктаалды хүлээп алган. Оон негелделери-биле бистиң совхозтуң малчыннары таныжын турар болгаш ук чарышка кижи бүрүзү идепкейлиг киржип эгелээн. Оон түүнелдерин квартал санында үнүрер бис.

Оон-биле чергелештир бисте четпестерни база чок деп болбас. Малчыннарга солунсеткүүл чедирилгези ам-даа кошкак. Ону эдип алырының талазы-биле дээштиг хемчег ап шыдавайн турарынысты миннир ужурлуг бис.

Мал бажын хоратпас, оон продуктулуг чоруун бедидер талазы-биле партияның болгаш чазактың салган негелделеринге дүүштүр ажылдарын биске үе хүлээндирип турар. Ынчангаш, малчын бүрүзү бодунуң харыысалгазын быжыг-биле медерел-биле дээш партком кежигүннери, оон активи долу күш-биле ажылдаар.

МАШИНАЛАРНЫ КЫЖЫН КАДАГАЛААРЫ

Соңгулдаларга уткуштур

Кедээ ажыл-агый техниказын кышкы үеде чөп, шын кадагалаары — машиналарның ажыглалын экижидеринге, будурукчулуун бедидеринге кончуг чугула хемчег. Ынчангаш бо чугула айтырыг дугайында чүүлү «Сельская жизнь» солундан кызыра парладывыс.

Кедээ ажыл-агый техниказының бүгү парыгының 60 ажыг хуузу чылда 150—400 шак ажылдан турары билдингир. Кышкы үеде тракторларның безин хөй нуруузу ажыглаттынмайн турар, ынчангаш будун чыл дургузунда ажылдавайн турар кедээ ажылагый машиналарының үлүгхуузу улам-на бедик болур. Перспективазын алырга, кедээнин чаа техника-биле хандырылгазының улгатканының база хову ажылдарын чорударының агротехниктиг хуусаларының кызырылганының түүнелинде, хөй-хөй машиналарының кадагалаттынарының үезин улам-на улгадыр апаар. Ындыг болган төлээде ажылдавас үезинде машина-трактор парыгын эки кадагалаарын хандырары совхозтарының, өске-даа кедээ ажыл-агый организацияларының болгаш будурулгелерниң инженер-техниктиг ажылдакчыларының эң чугула сорулгаларының бирээзи болуп турар.

Амгы үеде ажыл-агыйларда машиналарның болгаш механизмнерниң чүгле чээрби ажыг хуузу муңгаш бажын-балгатбиле хандыртынган болгаш кыры дуглаглыг черлерде турун турар. Ынчалзажок муңгаш черлерге-даа кадагалаарда техниканы ыяк аштап арыглаары, довурак, доозун кирбес кылдыр муңгаштаары, шывары негеттинип турар. Чадагай черде кадагалаттынып турар машиналарны ынчаар кылыры мырынай албан болур ужурлуг. Чүге дээрге олар довурак, доозунга боражып үрелип каар болгай.

Машиналарның агрегаттарын болгаш кезектерин деский эвес чёрге, адаанга чогуур чадыг чокка салып каарга, хажып үрелип каар. Машинаның кезектери болгаш кыры чемнишдилгелерге, хорен химикаттарга, ол довуракка боражырга, демирниң дадарын үрелири дөрбелчин метрге 200-тен 800 грамм чедир көвүдеп болур. Чижээ, СК-5 тараа комбайнының кезектерин кадагалаар үеде багай шыныр-лыг кылдыр дуглаанының түүнелинде, ону септээрингe немелде чарыгдал 50-ден 100 рубль чедир көвүдээр, а ол кезектерни ыяк дуглап кадагалаарынга чүгле он рубль негеттинер турган. А бир эвес ол-ла комбайнның шимчеликчизин ыяк дуглап, довурак, доозун кирбес кылдыр кадагалаар болза, ону ажыглаарының бүгү хуусаазында септелге кылбайн барып болур. Комбайнның шүүчүктүг чылар илчирбезин 15 минута дургузунда өзүг үске суккаш, муңгаш черге кадагалаар болза, ол чүгле бир-ийи сезонда эвес, харын-даа ийи катап хөй үеде ажыглаттынып болур. Чогуур үезинде ашташ, муңгаш черде тускай аскышка азын каан калбак ременьнер ийи-үш катап хөй хуусаада ажыглаттынар. Бир эвес комбайнның дугуюн үр кадагалаарда, оон базыышкының 70 хууга чедир кудулаткаш, даштын өгүй-казеин холуксаа-биле азы камгалаар воск-биле чаап каар болза, ук дугуй машинаның бүгү ажыглал хуусаазында бүрүн шыдаар.

Комбайн парыгын чер болганга шын кадагалаарын организастаар чорук техниканы ажаарынга база ажыглаарынга материал-техниктиг хөрешгилерин кайы хире чугула камналгазын берип болурул дээрзинин дугайын үстүнде чижектер чугаалап турар-дыр. Ындыг турбүже совхозтарның чээрби-үжей хуузунда техника кадагалалының доктаттынган чурумун каржызы-биле хажыдып турар. Оон көл чылдагаанны болза чамдык ажыл-агыйларының удуртукчулары, специалистери болгаш механизаторлары ол чугула улус ажыл-агыйжы сорулганы амдаа болур-чогууру-биле үнелеп көрбейн турарында-дыр. Кедээ ажыл-агый техниказын хумагалыг кадагалап эдилээри дээш шимчээшкин чүгле тустус мурнакчы ажыл-агыйларны хаара тудар эвес, харын масселыг, бүгү улустуң шимчээшкини болур ужурлуг.

Бо улуг болгаш чугула херекте боттуг бергелер бар болбайн аян. Чижээ, техниканы кадагалаарынга эң-не таарымчалыг байдалдарны хандырып турар мунгаш бажын-балгат болгаш кыры шывылыг черлер чамдык ажылагыйларда чок. Ынчалзажок мурнакчы ажыл-агыйларның дуржулгазындан алырга, бүгү техниканы кыры шывылыг черге кадагалаары албан эвес. Бодүүн машиналарны: эндезиннарны, селяклаарны, культиваторларны, илиирлерни ыяк белеткээш, кыжын адаа кадыг шывылыг шолдерге кадагалап болур. Чүгле ырын техниканы (комбайнларны, тракторларны, тараа арыглаар, чемнишдилге болгаш хоран химикаттар төгер машиналарны) аймаарларга, сарайларга, гаражтарга азы кыры шывылыг черлерге кадагалаза чогуур.

Машиналарны болгаш херекселдерин септээрингe, техниктиг ажаалдазын кылырынга, кадагалаарынга эргежок чугула материал-техниктиг базаны совхоз будурулгезинге-ле ийи-үш чыл дургузунда тургузуп ап болур дээрзин хөй-хөй мурнакчы кедээ коллективтериниң дуржулгазы көргүзүп турар. Ындыг будурулге базазын тургузары-биле холбашкан бүгү чарыгдалдар херек кырында 4—5 чыл дургузунда-ла дедир эгиттинин келир. Оон аңгыда машина-трактор парыгын ажыглаарының үреттүнелдя дыка белеңир, ону ажаарынга чарыгдалдар кызырлыр.

А. СЕВЕРНЫЙ,
техника эртемнериниң кандидады,

В. ЯМБАЕВ,
экономика эртемнериниң кандидады.

АГИТАТОРЛАРГА ДУЗА КЫЛДЫР

РСФСР-ниң Дээди Советинге болгаш республиканың улус депутаттарының чер-чер Советтеринге соңгулдалар дугайында хоойлузуларны парлаан номнарны болгаш плакаттарны «Юридиктиг литература» деп ном үндүрер чер массалыг тиражтыг кылдыр парлап үндүрген.

«Россия Совет Федеративтиг Социалистиг Республиканың улус депутаттарының чер-чер Советтеринге соңгулдалар дугайында хоойлузуның чамдык чүүлдеринге тайылбырлар» агитаторларга улуг дузалыг болур.

СОҢГУНЧУЛАРНЫҢ КӨЖҮП ЧОРУУР КЛУВУ

«Прогресс» колхозтуң мал ажыл-агый комплекизиниң кызыл булуңунга «Соңгулдадан соңгулда чедир» деп агитация уран чүүл программазы-биле Одесса областын Измаил районда Каменскийниң Культура бажыңының көжүп чоруур клуву бодунуң ажылын эгелээн.

Онгу беш чылдың дургузунда кедээнин социал-экономиктиг болгаш культура хөгжүлдезинин планын боттандырып турарының дугайында кедээ Советтиң депутады, колхоз даргазы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Н. Мындрунуң чугаазы улуг сонуургалды болдурган.

КӨСКУ ӨСКЕРЛИИШКИННЕР

Астрахань областың Енотаевка районда В. И. Ленин аттыг колхозтуң товында эрги бажың музейниң көргүзүг чүүлү болу берген. Ында соңгукчуларның чагын ёзугаар туткан чаа кудумчу турупкан. Чаа квартиралардан дүлгүүрлерни механизаторлар, малчыннар, ажыл-агыйның специалистери алганнар.

Республиканың Дээди Советинге сөолгү соңгулданың соонда кедээ суурга улуг өскерлиишкиннер болган. Культура ордузун, музыка школазын, амыдырал хандырылга бажыңын, спорт залын туткан, чурт-шинчилел музейин тургузуп турар.

ЧАГЫГ КҮҮСЕТТИНГЕН

Газ тывыкчыларының Газ-Ачак деп суурунда уран чүүл школазы ажыттынган. Оон үш факультеттеринде — музыка, хореография, чуруга факультеттеринде ол ырак суурнуң үш үс ажыг бичии чаштары өөренип эгелээннер.

Школаны «Ачакгаздобыча» будурулге каттыжыышкынының ажыл-ишчилери — соңгукчуларның чагы-биле туткан. Сөолгү ийи чыл дургузунда Туркменистанның кедээ суурларында он беш музыка болгаш чуруга школаларын ажыткан.

(СЭТА).

СУГГ-АТЧЫ

Дамбый Иргит чээрби ажыг чыл дургузунда чер ажылынга ажылдап келген. Ол ам Бай-Тайга районнуң «Бай-Тал» совхозта ажылдап турар. Дуржулгалыг суггатчы чыл бүрүде тарга болгаш сигенинин багай эвес дүжүдүн өстүрүп ап келген. Оон чуруун совхозтуң хүндүлел самбыразында киргеп. Ол «Хүндүлелдин Демдээ» орденнаг болгаш «Күш-ажылдың хоочуну» деп медальдың эдилекчизи, «Социалистиг чарыштың тинлекчизи» деп хөрек демдээ-биле ийи удаа шаңнаткан. Район Советиниң депутады хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип чоруур.

Дамбый Иргит— хөй уругларның эдазы. Уругларының аразында башкы, эмчи, чоладчы, тракторист, зоотехник кижилер бар.

Дуржулгалыг суггатчы күзүн бир гектардан-на 20 центнер дүжүттү өстүрүп алырын хүлээнген.

Х. КАРА-ООЛ.

МУРНАКЧЫ САДЫГЖЫ

Эрткен чылдың сөолгү айларының түүнели-биле Тожу райпозу районнуң албан организацияларының будурулгелериниң аразында чарышка мурнап, партия райкомунуң, райкүүскомнуң болгаш ВЛКСМ райкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Райпо коллективиниң күш-ажылчы көргүзүглерни чедип алырынга түс-түс магазиннер, бригадалар биче эвес үлүг-хуузун киирген. Райпонуң мурнакчы ажылдыг магазиннериниң бирээзинге «Таёжный» магазин хамааржыр. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы Зинаида Борисовна Бычкова эргелекчилээн бо магазин ай, квартал санында планныг онаалдазын ажыр күүседип турар.

ЧУРУКТА: «Таёжный» магазинниң садыгжызы З. Б. Бычкова ажыл үезинде.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

СУЙ БЕЛЕКТЕР УЧАСТОГУ

«Тыва кобальт» комбинаттың культура амыдырал барааннарын болгаш суй белектер кылып будурер участогу язы-бүрү эдилелдерин кылып, ол талазы-биле планныг онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип турар.

Кандыг аалчы кайын моорлап келбес дээрил. Оларга база-ла белектер херек болгай. А эш-өөрүнүң, төрелдериниң төрүттүнген хүннеринде-даа, зныяктарның кудазынга-даа, алдын, мөңгүн кудалар эрттирип турар хоочуннарга-даа байыр чедирип, оларга суй белектерни тыпсып бээрге, сагыш-сеткилге тергиин-не өөрүнчүг болур.

Комбинаттың ол участогунуң ажылдакчылары — станок башкарыкчылары — токарылар Николай Сатович Чыргал-оол, Антон Августович Кайро олар улустуң эдилелдериниң чамдыктарының хевирлерин суй белек кылдыр бичеледир кылып турар мергежилдиглер.

«Тыва кобальт» комбинаттың бо цеги 1973 чылдан бээр ажылдап, чонга херектиг суй белек барааннарын будурүп турар. Цехтиң продукциязын Кызылдың «Саян» универмагтан болгаш республикайың өске-даа үлеттүр барааннарының магазиннериниден көрүп болур.

— Садып алыкчыларның сагыш-сеткилинге таарыжыр барааннарны кылып будурери белен эвес дээрэн билдингир. Ынчангаш ажылывыска харыысалгавысты улам бедидип, багай шыныр-лыг продукция будурбес дээш кызып ажылдап тур бис. Эрткен чылын участок 15 муң рубльдиг суй белектерни кылыр планныг турган. Ону хуусаа бетинде күүседир дээш кызып ажылдадывыс. Кижилерге херектиг, оларның сеткилинге таарыжыр белектерни кылып турарывыска чоргаарланыр бис — деп, дуржулгалыг мастерлер чугаалады.

Н. Чыргал-оол биле А. Кайроның кылганы суй белектериниң аразында деспи, көгээр, кухня херекселлери, ыяш аяктар болгаш оон-даа өске чүүлдер бар. Чурттакчы чонның Амыдырал хандырылга министерствозунуң уран чүүл чөвүлели чоокта чаа ол участоктуң будурери 12 язы-бүрү аттыг суй белектерни бадылаан.

Дуржулгалыг мастерлер чүгле ыяш-биле белектер кылыр эвес, а демирге сиилбиир ажылдарны база кылып турарлар.

М. КАЛЧАН.

ЧУРУКТА: суй белектер кылыр мастерлер Н. Чыргал-оол биле А. Кайро.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ЭРТКЕН ЧЫЛДАРНЫЫН КАТАПТАВАС

Республиканың өске бүгү совхозтарында ышкаш, бистин ажыл-агыйда машина-техника база-ла четчир. Ынчалзажок оларны ажыглап, кедээ ажыл-агыйның чугула кампаниязынга уткуштур септеп, белеткен турары чогуур негелдеге ыракта чётпес. Ынчангаш ол айтырыгларны, ылангыа техника септелгезинин чорун турарын бистин улусчу контролёрларывыс кичээнгейге алган. Септелгенин чорудулгазын, оон шынарын хынаар тускай болукту машина-трактор мастерскаязында, гаражта тургускан.

Бо талазы-биле хыналдаларны улусчу контролёрлар П. Ашин, М. Тожу, С. Салчак болгаш өскелер-даа план ёзугаар чорудуп турар. Амгы үеде чамдык машина-техниканы мал чеми соортүрүнге ажыглап турар. Терзиг-Аксы, Бүрен-Аксы фермаларынга ажыглаары-биле чоруткан техниканың септээн шынары багай болганын хыналдалар көргүскен. Чижээ, чамдык хүннерде силос сеортүр трактор үрелгениниң инекти бадуун чемнер-биле чемгере бээр, ол ышкаш бульдозер үрелгениниң Терзиг-Аксы фермазында кажаларын өдээ дөрт хонукта аштаттынмаан. Моон соңгаар ынчалзажок ол чыл дыгыг четпестерни болдурбазы-биле совхозтуң кол инженери В. Белозеровтуң тайылбырын улусчу контроль болүүнүн хуралынга дыннаар деп шиитпирлээн бис.

Совхозта техника септелгезинин темпизи оожум болгаш шынары база багай. План ёзугаар септезе чогуур он жатканын 6-зы септеттинген. 20 хире комбайннарның үгле ийизи белен. Часкы тарылгага киржир техниканың хөй нуруузу база-ла септеттинмээн. Ажыл-агый техника септээринин квартал планын чүгле 35—40 хире хуу күүсеткени — ол ажылдың темпизинин аажок көшкан хереченлеп турар.

Пиитизи-биле септелгени келир чылдың январь, февраль айларында доозары планда көрдүнген. Мурнунда чылдарда тарылга чорун турда безин совхоз техника септелгезин үргүлчүлеп турган таварылгалар бар. Ол бүгүнү болдурбас дээш совхозта улусчу контролёрлар септелгенин чорудулгазын болгаш оон шынарының дугайында доктаамал контрольга алган.

Н. БУДУГЕ.

«Кызыл тука» совхозта улусчу контроль болүүнүн даргазы.

Эвилелдешкен республикаларда

УКРАИНА: башкыларның белеткениринге

Харьковтың көдээ ажылагый институдунуң башкылары боттарын «өске таладан» көөр болгаш номчуур деп турар лекциязын шенеп, боду-ла «дыннаар» аргалыг болган.

Педагогтуг мергежилдиң кабинединде эптеп тургускулаан көрүнүктериниң тускай системазы, көжүрер телемонитор болгаш магнитофон оларга ындыг дузаны чедирип турар. Ол-ла өрээлде— көргүзүг материалдарын шилип, бараалгадырын болдурар улуг эвес экраныг аппарат база бар. Тускай херексел ол бүгүнү көргүзиринге эргежок чугула үени автомат дузазы-биле сарак чивеш дээр үе иштинде өскерли бээр. Чогум-на ындыг принцип-биле лазер херекселдериниң ажылын башкарар херексел ажылдаар. Лазерлиг херекселдериниң улам хөй ажылаттынын турар арганы улус ажыл-агыйынга ол дыка чугула. Оон дузазы-биле кандыг-даа чазыг болгаш «чөңгу» чокка үүл-бүрү металлдарны орумнаэр, кезер, чыпшыр кажнаар аргалыг. Ынчалза-даа лазериниң херели чугле дөрт угланыр болганда, кылып турар демирни ол-бо талазынче эргилдир тудар ужурга таваржыр. Ригажылардың кылган чаа херексели ындыг эпчок байдалды болдурбайн, мурнундагызындан эптиг ажылдаар арганы бээр.

АЗЕРБАЙДЖАН: эртемче базым

Бозалганы суурнуң школачылары Низами аттыг совхозтуң виноград шөлдериниң чыып алган хөрзүн-довурактың шынарын шинчилеп көргеннер. Ол ажыл-агыйның агрономия талазы-биле негелдезин аныяк химиктер — педагог Махар Кулиевтиң өөреникчилериниң дузазын күзелдинбиле ажыглап турар.

Өөреникчилериниң боттарының кылып тургусканы школаның химия лабораториязынга олар өөредилге программазында көрдүнген чугле ындыг дүржүлгаларны эвес, харын база эртемче боттарының баштайгы базымнарын база кылып турарлар. Олар совхозтуң чагыларын күүсетпишаан, шинчилел ажылдарынче ханылап турар.

Теорияның практика-биле холбаалыг болуру ургуларның химия эртемниң чугула болгаш шыңгыызын билип, аңаа сонуургалын улгаттырып турар. Оон ужурундан химия ук школада дыка хөй школачылар сонуургаар эртеми апарган. Школаның «Аныяк химик» дээр ниитилели — өөреникчилер бөлүмнериниң Бүгү-эвилел көрүлдезиниң ийи дакпыр тиилекчизи — Бүгү-эвилелдің менделеевчи ниитилелиниң бирги чергелиг диплому-биле шаннаткан. Бо школада химия талазы-биле бөгай демдектиглер шагда-ла чок, а Бозалганы школазының дыка хөй доозукчулары химияны боттарының амыдыралының чарылбас хөрээ болдурганнар.

Ында көдээ башкының ажылының дүржүлгазын ССРЭ-нин Педагогика эртемнериниң академиязының президиуму чүүлдүг деп көргөн, а Махар Кулиевтиң бодунга Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тывыскан.

КИРГИЗИЯ: шивилерде каттар

Тянь-Шаньның камгалалдыг черлериниң даг-даштыг оруктарының кыдыларында курган кат-чимистер, бооп каан сигеннинг боодалдар-биле кааскаан шивилер көстүп турар. Ол шивилериниң адаанга чаа чылды «демдеглээннерге» — дилиннерге, эликтерге, торлаларга, фазаннарга-даа оон артык каас-чараш үүл турбаан.

Кадыр-берт даглар кырының болгаш ханы капшал-хаалларының «чурттакчылары» хойжулардан, егерлерден, лесниктерден, юннаттардан дыка хөй белектерни алган, ынчалза-даа улусчу университеттериниң бойдуска сонуургалдыларының факультеттериниң дыцнакчылары дыка кызымаккай ажылдаан. Бо чылын кылын хар чаттан болганда, тайга-сыныын оргулаштарында болгаш аргаыштар иштинде ан-меңнерге чем тып чиири дыка бергедээн, ынчангаш ол черлерже элээн каш муң центнер чайгы үеде «практиктиг кичээлдерге» белеткээн сиген-ширбишти сөөртүп чедирген.

Амгы үеде бойдус байлактарын камгалап, көвүдедириниң айтырыгларын бүгү-ле 360 улусчу университеттериниң өөредилге программазында киргеен. Оларны доосканнар экология үндезиннерни өөренип алган болганда, биологтарының болгаш лесоводтарының мергежилдиг дузалакчылары бооп турарлар.

Ол черге чоокта чаа дириг амытаннарны чизелеп, бүрүтхээнинин соонда Тянь-Шаньның дагларының эзлериниң саны сөөлгү чылларда немей өскени илереттинген. Оон оргулаштарында болгаш аргаыштыг черлериниң амгы үеде чартык миллион чедир торлаа, 90 муң те-чуима, 30 муң фазаннар, ол ышкаш эвээш эвес чер хаваннары болгаш эликхүлбүс санаттының турар.

КАЗАХСТАН: өөрүшкүнүң ырызы

«Пионержи ыры Төрээн чуртту алдаржыдар!» — деп, ындыг ат-биле Алма-Атаның № 5 школа-интернадының оолдарының ниити ыры болуп концерт программазын белеткээн. Оны Владимир Ильич Ленининиң төрүттүгеен хүнүнден бээр 110 чылынга тураскаатканы.

Оолдар хору аныяк талантыларының республика көрүлдезиниң диплому-биле шаннаткан болгаш оон репертуарында — революцияның баштыгчыларының дугайында, Коммунистиг партиянын, Октябрының маадырларының, Төрээн чурттың дугайында болгаш тайбың база найырал дугайында бежен ажыг чогаалдар кирип турар.

Ол коллективте ырак-узак черлерде чуртталп, ажылдап турар хойжуларның республика найысылалынга кээп өөренип турар уруглары кирген. Чурттың дыка хөй хоорайларының дыцнакчылары аныяк ыраажыларының коллективинге сонуургаллы илереткен алыш часкаашкынын кылып турганнар. Оон бир бөлүк солистери Алма-Атаның Пионерлер ордузунуң оркестри-биле кады Парижке барып, чедиишкиниг ойнаанныр.

(СЭТА-ның корр.).

ЧССР-де улуг назылыг кижилер

Чеден харлыг Ян Кубишек АКШ-ка төрүттүгеен болгаш назынының хөй кезиин адаа эрттирген. Нью-Рошелл хоорайга автомобиль садыгларын улуг эвес садыгларга турган. Ол ам Чехословакияда чурттап турар. «Интернешнл геральд трибюн» деп америк солунуңуң репортёрунуң оон Каттышкан Штаттарны чуге кааскаанының дугайында айтырыынга Кубишек мынча деп харыылаан: «ыырынга дээвиирлиг болур дээш, аш-чут менээ кыжанмазын дээш, ында-хаада-да болза, кино көрүп чоруур дээш. АКШ-ка мен социал страхованиенин хөй эвес акшазы-биле арга-чадаарда өмек доңгүп, ес эдип турдум, кыып-чөнээш хоозуралга таваржырым чайлаш чок турган». Оон сөстери—капиталистиг ниитилелдиң кырганнарны канчаар көрүп турарының база бир херечизи.

Чехословакияда, социалистиг өске чурттарда ышкаш, «үшкү назынының» кижилери күрүнеиниң сагыш човаашкынында хүрээлеткен. ЧССР-ниң чонунуң 14 хуузундан хөй пенсиялаар назыны ажа берген. Ында эр улус 60 харлыында, хөрээженнер 57 харлыында (уруг бүрүзү дээш бир чыл кудулан турар) пенсияже үнер.

Чехословакияның Коммунистиг партиязының социал политиказын боттандырганының, амыдыралдың бедик деңнелиниң болгаш кадык камгалалының калбак хөгжүлдезиниң түңнелдеринде улуг назылыг, ылангыя алдан беш хардан еру назылыг кижилериниң саны улам көвүдеен турар. Санап турар кижилерни-биле алырга, 1980 чылда олар 1386 муң ажа бээр. Ол болза Национал комитеттериниң—чурт чагыргаларының мурнунга чаа сорулгаларны идип үндүрүп турар. Хоочуннар дугайында сагыш салырын күрүне оларга дааскан. Национал комитеттер бо талазы-биле чугула ажылаарны кылып чорудуп турарлар. Олар, чижээлерге, харагалзаачылар шимчээшкинин организастап турар. Үүгле Чех Социалистиг Республикада ол шимчээшкинде 12 муң эки турачылар киржип, 40 муң пенсионерлерни амыдыралына чогуур дузаны көргүзүп турар.

ЧССР-де пенсионерлерге 220 бажыңнар бар. Чаа-чаа ылыг бажыңнар тударынга күрүне чылдың-на акша-хөрейгинин үндүрүп берип турар. Удаалаг Прага-Богницыга 668 орунуг, республикада эн улуг пенсионерлер бажыңы ажыттынар. Ходовка, Годковичиге, Гайихке болгаш өске-даа хоорайларда пенсионерлер бажыңнарының тудуглары эгелээр.

Дүрүм ёзугаар дыштанын үнген кижилериниң культурдуг дыштанылгазынга эң тарымчалыг байдалдарны тургузарынче күрүне чүткүлүг салып турар. Элээн хөй кинотеатрлар оларга хүндүскү сеанстарны организастап турар. Концерттерни, театрларын, делгелгелерни, киноларын, стадионнарын билеттерни оларга чигелделиг өртөкке сидып турар.

Дыка хөй пенсионерлериниң кадымын байдалы ажылдаарынга ажырбас. Олар боттары база-ла боттарының күш-ажылы-биле ниитилелге ажыктыг үүлдерни кылып бүдүрериниге чүткүлүглер. Чижээ, Прагада үш чүс муң пенсия назылыг кижилериниң 62 муңу 1972 чылда ажылдап турган, а 1978 чылда 80 муң четкен. Ол өзүүшкүнүү ажылдап турар хоочуннарның шалының болгаш пенсиязын долу хемчеэлдиг ап турары-биле база таймылбырлап болур. Ындыларга үлетпүрзе, тудугла, көдээ ажыл-агыйда, ыяш ажыл-агыйында, транспортта күш-ажыл кылып турар кижилер болгаш ачы-дуза чедирилгеинде, ниитилиг чемненнеге черлериде база коммунал ажыл-агыйларда куду болгаш ортумак звено деп санадыр ажыллакчылар хамаарыжыр. Оларда өске бир арга база бар: олар чүгле шалың ап турып болур, ындыг таварылгада пенсиялың хемчээли чыл санында чеди хуу немежир. Пенсионерлериниң арткан категориялары назынының аймбиле, пенсиязын бүрүү-биле албышаан, чылда 180 хонук ажылдаар эргени ажыглап болурлар.

1980 чылдың январь 1-ден эгелеп, доктаамал ажы[illegible] кузелдиг болза, пенсия[illegible] гаш шалының бүрү[illegible] бышаан ажылдаар х[illegible] ның саны көвүдээр. [illegible] да көдээ ажыл-агый[illegible] тивтериниң кежигүннери[illegible] гаш, назылап кыраны[illegible] пенсияже үнген пенсионер[illegible] ниң пенсиязы 50 кроңга көт[illegible] дээр. 1979 чылдың декабрьда ЧССР-ниң федералдыг хуралы ындыг шиитпир хүлээп алган.

В. ЕНИН.

(ПМА).

Мөзү-шынар кижизидилгезинге

ЧӨПТҮГ САНАЛ

Мөзү-шынар кижизидилгезинге холбаштыр үнүп турар, ылангыя 1979 чылдың декабрь 18-те үнген «Шында» «Бодалым ындыг» деп эгелиг материалды номчуп танышкаш, ында бижип турар үүлдерни деткип, бодумнуң саналым илереттим.

Назы-хары четкеш, өг-бүле тудары өолга болгаш уруггада, оларның ада-ие, төрелдеринге-даа өөрүшкү болбайн канчаар. Хөй-ле аъш-чем, арага-дары тыптынып, акша-төгерик үндүрүп шүүдээнинин ажыы эвээш боор. Чугула эт-септи садып, өглениишкеннерни деткип, дузалавайн канчаар. Амгы үеде ажыл чок аныяк өскен турбас ужурлуг. Ажылдап алган акша-шалыны-биле хереглээнин садып-ла алгайлар.

Куда эрттирер дээш хөй арага садар. Оон соонда массалыг арагалаашкызыче шилчиир. Алгыш-чогуш үнүп, кем-херек үүлгедиглери оон үнер болгай. Ынчангаш куда дээш хөй арага, аъш-чем садар артык чаңчылды соксадыр деп саналдыг мен. Кудалышкылар арызында арага сыгажыр, арага ижип билбес, ишпес кижинидаа болза «Чаа, куда, уруун ишпес сен. Четтириптиңер» дээш-ле турып бээр таварылгалар бар. Ол шын эвес. Уругну арагага садып турган эвес, уруг-дарының аас-кежиктиг чуртталгазының баштайгы хүнүн эзирик демдеглээри бай дер бодал бар.

Келин дилээрде бир, келин негээрде бир, күдага үш хойну суг дөгерип турар. Амгы үеде кижи бүрүзүнде ынча шээр мал кайдал. Ындыг болганда ниитиниң малының ужукыдыынан чирип турары магат. Ынчангаш куда эрттирерде хөй-ниити организацияларының киржилгези-биле комиссия тургузары черде чөптүг.

Д. ЗРИН.

Эрзин район.

АЛБАН БЕ, АЗЫ КАНДЫГЫЛ?

Мөзү-шынар кижизидилгезинге хамаарыштыр «Шын» солунга үнүп турган материалдарны номчуп танышкаш, чамдыктарынга каттыжып, чамдыктарынга каттышпайн-даа турар кижилер бар. Аныяктар кудазының эртери болгаш эртип турарының дугайында эш-өөрүүн санал-оналын бодум хуумда үүлүг деп санавышаан, ындыг бир бодалымны бижикседим. Ол дугайында эш-өөрүүн саналы, сүмези туруп кээр боор.

Чамдык өг-бүле тудуп турар аныяктарның кайызынындаа төрел-дөргүлү чок-даа бооруп кым билир. Ындыглар боттарының дугурушканы-биле куда эрттирбейн анаа өг-бүле тудуп, ажылдап чурттап чоруй баар болгай. Ада-иези бар уруглар-даа дижик, куданы ыяап эрттирери албан эвес дээш база-ла боттары амыдыраа-чурттап чоруй баар. Ындыг таварылгалар бистиң амыдыралывыста бар. Мону номчукчулар үү деп бодап турарыы?

А бир чамдык ада-иениң куда эрттирипторинге күш-ыыдалы кошкак, амгы үеде эртип турар кудаларга дөңнештир эрттирип ыыдаваын билир болгаш оны анаа-ла танып, өөрүш эш-өөрүн чалаап, шайлалга-биле куда өзүүн эрттирип каар. Кандыг-даа арагалаашкын, эңме тикчок аъш-чем-даа тыптынып турбас болгулаар. Бодум хуумда куданы ынчаар-даа эрттирип болгай деп саналдыг мен. Азы үү деп бодаар силер?

Э. МӨҢГЕ.

Тес-Хем район.

ҮҮГААЛАЖЫП ТУР БИС

ҮЛЕГЕРИН ЭДЕРЗЕ

«Шын» солунга мөзү-шынар кижизидилгези деп рубрика адаанга үнүп турар материалдарның авторларының санал-оналынга бүрүн каттыжып, бистиң Суг-Аксы суурда куданы канчаар эрттирип турарының дугайында бодумнуң бодалдарым илереттим.

«Торелим кижиниң оглунуң кудазы болду. Он ажыг хойнуң ужа-төжүн салган. Арага-дары-даа суг-биле дөмей-ле болду. Ийи хүн улаштыр ижип келдим. Арат чон-даа хөй-ле чыылды. Эът-чем, арага-дары хөй боорга-даа магалыг-ла чүве чорду» — деп, кожам кадайның хөөрен органын дыңнаан мен.

«Алдан-Маадыр» совхозтуң аныяктарының кудазын канчаар эрттирип турарының дугайында айтырыгны моон мурнунда-даа солуннарга бижип келген болгай. Анаа дөнней алыр болза Суг-Аксы суурда аныяктар кудазын кандыг-даа хөй-ниити организацияларының киржилгези чокка анаа эрттирип турар. Культура бажыңына комсомолчу куда кажан-даа болуп көрбээн. Үүгле ында-хаая совхоз столовоязынга куда болгулаар-ла харын. Столовоязга-даа болган куданың соонда ол база-да массалыг арагалаашкынче чоорту шилчий боор. Бистин суурбуста аныяктар арбын. Олар Культура бажыңына боттары ойнап-хөглеп, оркестр-биле кежээлерни организастап эрттирип турары өске суурларда аныяктардан тудак чок-ла. Хөй-ниити организацияларының киржилгези, деткимчизи-биле аныяктарның кудазын Культура бажыңына үүге организастап болбас деп.

Бо суурда болуп турар кудаларның чамдызы 2—3 хонук улаштыр арагалаашкынче, аъш-чем, арага-дары өкпележиишкинче шилчип турар. Чамдык кудалар хөй-ле арага, ужа-тош негээр. А бир чамдыктары эт-сеп хоомайзынар болгулаар. Ажы-төлүн эттиг-септиг, аъштыг-чемниг өглеп каары кымга-даа күзенчиг болбайн аан. Ынчалза-даа эмин эрттир байыыргап, хааржак-хааржа-биле арага садар, хөй баш шээр мал өлүрер чорукка шуут удур мен. Ол ышкаш куда болур дээргеле хөй кижи чыглыр чалатканы-даа, чалатпаанны-даа билдинмес болгулаар.

Куда дугайында «Шын» солунга үнүп турар материалдарны номчуп турган, оон боттарынга таарыжыр дээштиг санал-оналды өөренип көрүп турган, аныяктарның кудазын культурлуг, чараш эрттирери хөй-ниити организацияларындан, ылангыя хөрээженнер чөвүлелинден негеттинип турар.

О. БОРАШ.

Чаан-Хемчик район.

АФГАНИСТАН БО ХҮННЕРДЕ

КАБУЛ. Афган найысылалдың чагырга чериниде бо хүннерде кижилер оиза хой. Хоорайның чурттакчылары—ажылчыннар, ус-тывышчылар, садыгжылар, өөреникчилер—республиканың чаа революстуг чазаан деткип турарын илергейлээр, Апрель революциязының чаалап алышкыннарын камгалаар болгаш көвүдедир дээш бүгү-ле үүлдерни кылыр деп боттарының шиитпирлиин бадыткаар дээш аңаа кээп турарлары ол.

Найысылалда күрүне албан черлери, үлетпүр болгаш садыг бүдүрүлгелери ажылдап турар. Чазактың «Хакикате ингилабе саур» («Апрель революциязының дугайында шын») дээр солунуңуң, ол ышкаш «Кабулнью таймс» солунуңуң баштайгы номерлери Чаа чылдың баштайгы хүнүнде ында үнүглээн. Афганистан Демократтыг Республиканың телевидениези ажылын дагын эгелээн.

АДР-ниң революстуг чөвүлелиниң президиумунуң болгаш чазаанның кежигүннериниң фото-чуруктарын. Афганистан Демократтыг Республиканың Революстуг чөвүлелиниң моон мурнунда Кабул радиозунга дамчыткан медегледлерни солуннарның бирги арынарында парлаан.

* * *

КАБУЛ. Афганистанның Улусчу-демократтыг партиязын (АУДП-ни) тургускаанының 15 чыл ооң холбаштыр АУДП ТК-ның, Афганистан Демократтыг Республиканың Президиумунуң, чазаанның каттышкан хуралы болган. Анаа бо партиянын активчилери база олурушкан.

АУДП ТК-ның Чингине секретары, АДР-ниң Революстуг чөвүлелиниң даргазы болгаш премьер-министри Кармаль Бабрак хуралга чүве чугаалаан. Чурттуң амыдыралынга АУДП-ниң ролюн ол бединиби-биле үнелээн. Улустуң эргежыктарының ёзулуг камгалакчызы болбушаан, АУДП империализмге болгаш реакцияга удур, ниитилелде мөлчүкчү ангыларны узуткаар дээш демиссежип, демократия, депшилге болгаш социал чөптүг чорук дээш, социал болгаш национал хосталгаларны боттандырар дээш туражып турар деп ол чугаалаан. Афганистанга Апрель революциязының чугула ужур-дузалдын демдеглээн. Кармаль Бабрак ам ол революция күш-ажылдың тайбын байдалдарын, ёзулуг айыл чок чорукту, хосталгаларны болгаш демократиялы хандырар дээш чаа үе-чадазынче шилчээнин онзалап демдеглээн. Оон-биле холбаштыр чурттуң улузунуң мурнунда турар эң кол сорулга иштики контрреволюциядан болгаш империалистиг холгаарлаашкыдан революцияны камгалаары ол болур. Ол сорулганы боттандырарынга АУДП кол рольду ойнаар деп ол чугаалаан.

Апрель революциязының баштайгы хүннериниң эгелээш-ле америк империализм, империалистиг күштер, оларның реакциялыг политиказының бо удаада өмзэржикчилери холгаарлаашкынны ажыглап, боттарының шпионнарын болгаш агентилерин нептеретиншаан, афган улустуң национал-хосталгалыг шимчээшкинин шын оруктан чайладырын болгаш Афганистанның хөгжүлдезинге моондактарын орааладжып келген. Ынчалзажок партиянын, чонунуң база бистин чуртувустуң ёзулуг өөнүү—дешилге болгаш хосталга дээш демиселчи Совет Эвилелиниң материалдыг болгаш моральдыг чаагай деткимчезинин, оон ажы-дуңма дузалдамчызының ачызында харын Афганистанның даштыкы дайзыннарының сулчээлерин узуткаар аргалыг болган деп, Кармаль Бабрак демдеглээн. АКШ-тың президентизи Дж. Картериң чоокта өгүм утказы-биле алырга, Афганистанның иштики херектеринге холгаарлаашкын болуп турар медегледлерни Кармаль Бабрак бууу шанкаан. Ол медегледлерге империалистиг өске-даа күштер болгаш бо девискээрниң реакциялы база каттыжып турар деп ол айыткан.

Афганистанның улузунуң болгаш Совет Эвилелиниң улузунуң аразында найыралчы харылаалары Кармаль Бабрак бедиң-биле үнелээн. «Бистиң чурттарывыстың болгаш улустарывыстың аразында ханы-ны найыралчы болгаш ажы-дуңмалышкы харылаалар турар» деп ол онзалап демдеглээн. Афганистанның депшилгези болгаш хөгжүлдези дээш, демократияны, оон национал хамаарышлас чоруун будун девискээрлиг турарын камгалаар дээш экономика, техника, политика болгаш шериг талазы-биле Совет Эвилелиниң үр үеде көргүүн келген калбак дузаламчызы афган улустуң ханы өөрүн четтириишкинин, сеткил ханыышкынын болгаш үүлүгүзүүшкүнүн хайыктырын турар.

АДР-ниң чазаанның дилээнге Совет чазактың таарымчалыг харымы болгаш дүргей шериг дузаламчызын киириштир политиктиг детимчени болгаш материалдыг дузаламчыны көргүскени найырал, чаагай кожа-хелбээ турары болгаш ханы ажылдажылга дугайында ийи чурттуң эразында 1978 чылдың декабрь 5-те чардыгаан керээге далган турар. Ол эки харының хосталгага ыяшшылдыг афган улус боттуу-биле үнелел көрген. Афганистанның даштыкы дайзыннарының үргүлүүлен турар агрессивти үүлгедиишкиннериниң революцияны камгалаарынга, Афганистанның хамаарышлас чоруун, бүрүн-будун девискээрлиг турарын камгалаарынга Совет Эвилелиниң көргүскен шериг дузаламчызы. КНО-нуң Уставынга болгаш делегей эргежиге бүрүн дүгжүп турар деп, Кармаль Бабрак онзалап демдеглээн. КНО-нуң Уставының 51 үүлүнге дүүштүр эргежок чугула апарган таварылгада чурт бүрүзү найыралчы өске чурттан дузаламчы дилээр эргелиг. Бистиң чуртувусче даштыкы агрессия халдаашкын дугайында айтырыг дүшкен базы девискээрге тайбың болгаш айыл чок чорук хандыртынган кандыг-даа үеде Афганистан Демократтыг Республиканың чазааның дилээн ёзугаар Совет Эвилелиниң кызыгаарлалдыг болгаш хөй эвес санныг шериглери Афганистанның девискээриниң үүнүп чорүй баарлар. Бир эвес Афганистанның даштыкы дайзыннары агрессия халдаашкыннар кылыр дээр кыжаңмышкыннарын соксатпас болза, Апрель революциязының чаалап алышкыннарын, хамаарышпас чоруувусту, национал боргеевисти камгалаар дээш Совет Эвилелиниңден болгаш тайбыңга ынакшылдыг өске-даа чурттардан улуг дузаны дилээр аңаарывысты медеглеп турар бис.

«Кандыг ангыга бактаан турарымдан, шажык-чүүлгеиннеден, дылындан, аймаандан аза национальдыдан, идеологиязыдан болгаш политиктиг үзелдериниңден хамаарылга чокка, политиктиг чылдак-биле хоруудаттырган бүгү кижилерге бүгү-ниити келдерели АУДП Төп Комитединиң болгаш АДР-ниң Революстуг чөвүлелиниң мурнундан Кармаль Бабрак чарлаан.

(СЭТА).

ЛЕНИНЧИ ЮБИЛЕЙНИҢ ЧЫЛЫНДА

ПРАГА. (СЭТА). В. И. Ленининиң чогаалдарының 55 томнуг чаа долу чыындызының бирги томун Праганың политиктиг литератураның «Свобода» ном үндүрер чери чех дылда парлаан үндүрген. Бо чылын, Владимир Ильичиниң төрүттүгеен хүнүнден бээр 110 чылы демдеглеттиниң турда ном үндүрер чер ленинчи ажылдарның база үш номун улай парлаар.

«Свобода» ном үндүрер чернин директору Э. Полонци СЭТА-ның корреспондентизинге интервьюзунга бистин коллективтиң ажылын юбилейге белеткел онзагай черни ээлеп турар деп чугаалаан. Бо чылын Ленининиң чогаалдарының дөрт томнуг чыындызы, элээн каш темаларга түскай чыындылары болгаш ангы-ангы статьялары чырыкче үнер. «Планета» деп совет ном үндүрер чер-биле кады В. И. Ленининиң фотографияларының альбомун апрельде үндүрер бис.

Демдеглеп турар юбилейге белеткелдин чарылбас кезээ кылдыр ленинчи теоретиктиг бодалдың улам ындыгы сайзыралынга хамаажыр номнарны болгаш брошюраларны үндүрерин көрүп турар бис. СЭБП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң чугааларының болгаш статьяларының алдымгы томун үндүрериниге белеткел амгы үеде дооступ турар. СЭБП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭБП ТК-ның секретары М. А. Суслов чугааларының база статьяларының чыындызы, оон аңгыда «СЭБП-ниң идеологтуг ажылының дугайында» деп чыынды чырыкче удавас үнер.

«Свобода» ном үндүрер чер ВСАП ТК-ның Бирги секретары Я. Кадарның, ЧБП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү ЧБП ТК-ның секретары В. Биляктың чогаалдарының чыындыларын база белеткен турар.

Ном үндүрер чернин планында улуг кичээнгейни боттуг социализмниң, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң теориязының болгаш практиказының чугула айтырыгларынче уттаан. Ол темаларга хамаарыштыр чехословак болгаш совет эртемленнериниң элээн каш он номнары база статьяларының чыындылары үнер деп, Э. Полонци чугаалаан.

ХӨГЖҮЛДЕНИҢ ТҮҢНЕЛДЕРИН ҮНДҮРГЕН

ПНОМПЕНЬ. (СЭТА). Кампучиянын СПК информация агентилелаан дыцнатканын ёзугаар алырга, ында Национал камгалалдың чаңгыс ээй фронтузунуң ТК-зының болгаш Кампучиянын Улусчу-революстуг Чөвүлелиниң хуралы болган. Оон ажылынга Улусчу-революстуг Чөвүлелдің Даргазы Хенг Самрин, Даргазының орааткчызы Пен Совин болгаш Кампучия Улус Республиканың өске-даа удуртукчулары киришкен. Чөвүлел хуралга чурттуң эрткен чылда хөгжүлдезинин түңнелдерин база национал тургузуушкунунуң сорулгаларын чугаалашкан.

Кампучиянын Улусчу-революстуг Чөвүлелиниң өмүнээзинден илеткелди Пен Совин кылган. КУРЧ-ниң удуртулгазы бүгү улустуң тура хамаарышкынының тиилээнинин болгаш Пол Поттун-Иенг Саринин чалча чазаан дужур шаңканының соонда эрткен бир чыл дургузунда чурттуң чонунуң амыдыралын чогумчудар, улус ажыл-агыйын хатап тургузар болгаш реакциялыг ёзу-чурумнуң үзенинин салдарларын ажып эртер талазы-биле улуг чедиишкиннерни чедип алган деп, ол демдеглээн.

Бо үеним дургузунда чер-чедиг улусчу эрге-чагырга бижиккан, революсчу чепсектиг күштерниң дайынчы белен чоруу бедээн деп, Пен Совин медеглээн. Полпотчу дээрбечилерниң сөөлгү базаалары узуткаттынган. Улусчу-революстуг Кампучиянын айыл чок чоруун бакшырадыр сорулгалыг пекинчи экспансионистериниң болгаш делегей реакциязының чимзеннишкиннерин айтур шаар аргалыг болган. Совет Эвилелиниң, Вьетнамның болгаш социалистиг өске-даа чурттарының ачы-дуңма дузазының эзмызында чуртка дирелген аш айылы чайлаттынган.

УРК-ның делегейге ат-алдары улам бедип орар деп, илеткелде демдеглээн. Кампучиянын Улусчу-революстуг Чөвүлелиниң хөй-хөй чурттар база национал-хосталгалыг шимчээшкиннер хүлээп көрген. Вьетнамның, Кампучиянын болгаш Лаостуң улустарының дайынчы дем каттыжылгазы база бузулбас найыралы Индий-Кыдаттың ачы-дуңма чурттарының хосталгазының болгаш хамаарышлас чоруунун, социализм тургузуушкунунга чаалап алган чедиишкиннерин камгалаарының чугула фактору болган.

Чөвүлел хуралга Кампучиянын Улусчу-революстуг Чөвүлелиниң бо чылда ажылчорудуунгазының программазын хүлээп алган.

Лондоннуң күрүне албан черлериниң дорт киржилгези-биле Ольстерде он ажыг чыл дургузунда калчаалыг дорамчылаашкын болгаш чонун эргелеринге күчүлээшкин үргүлчүлеп турар. Шериг-полицейжи кара туразында ажылаашкынга таварышканнарның саны өзүп турар. Оларның хөй кезии сонгу-ирланд тайбың чурттакчылар. Демдеглеттинген сан-чурагайлардан алырга, провинцияда ийи муң кижи өлүртүкен, 20 муң ажыг чурттакчы балыглаткан, алды муң чазылдырышкыннарны кылган, 27 муң катап аткылажышкыннар болган.

Англи империализминиң Сонгу Ирландияда кем-буруулуг үүлгедиишкиннериниң үнези ол хире-дир.

ЧУРУКТА: англи солдаттар Белфастың кудумчуларында.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ДАЙЫНЧЫ СУМКА

Төрээн чурт дээш, чон дээш тулчуушкун шөлүнге амы-тынын берген солдаттарның дугайын угаан-бодалывысна кеззэде сактып, тураскаадып чоруур бис.

1944 чылда Совет Армия Подольскиниң черлерин немец фашистерден хостаар дээш кадыг-дошкун тулчуушкуннарны чорудуп турган. Черге-даа, агаарга-даа чалбыыштыг тулчуушкуннар калбарбышаан. Шүүргедекчи самолёттар аэродромдан хонукта элээн каш катап дээрже көдүрүп үнүп, фашистерни чылча шапкылаан.

Ындыг бир хүннерде даалга күүседири-биле дуржулгалыг ужудукчу, командир Петр Делько бодунуп эскадрильязын баштаап чорупкан. Ол үеге чедир командир дыка хөй таарымчалыг дайынчы ужудуушкуннарны кылып, тулчуп келгеи. Ынчаарга январьның ол эртенинде маадырлыг эзир сөөлгү ужудуушкунну кылган. Самолёттар дайзынга удур халдавышаан, барыын үкче бүрүнгаарлап бар чораанар...

Чоокшулап кел чораан Тиллелге дээш амы-тынын берген эш-өөрүн полктун ужудукчулары кыска дыштанылганың үеэзинде бо-ла сактып чугаалажы бээр турганнар. Ол чылдарның тураскаалдыг сактыышкынарынче кичээнгей ам-даа кошкаваан. 235-ки ужар үүл полугунга өг-бүлезинин эззи-биле кады тулчун турган Мария Николаевна Делько ашаан орнукшуткан черин тывар дээш база-ла дыка хөй оралдажыышкыннарны кылган. Оол ангыда маадыр ужудукчунуң дүнмазы Иван, акызы Петрнуң дугайы черле билдине бээр деп чүвете бүзүрел чораан. Ынчалзажок кайнаар-даа чагаа бижиргe, кайын-даа дамгыт кылыргa «Орнукшуткан хижилерниң данзызында оон эзы кирбээн» деп харыы кээр турган.

Ынчап кээргe Иван Григорьевич ахызының дугайын билип алыр дээш хөй чылдарда дилел турганын Винницк областын солунунга бижээн. Аныа Пётрнуң чуруун парлаап, тулчуушкунга өлген ахызының дугайын көргеп, билген кижи бар болза, аңаа дыңнадырын дилээн.

Ол бүгүнүң дугайын эки билир кижи Счастливая суурда чурттап турар, колхозта инженер Николай Марьянович Павловский болган.

...1944 чылдың кышкы бир хүнүнде ынчан бичии турган Николай чалгыннарында кызыл беш адырлардыг самолёт черже согуннадыр ырактан дүшкения көрүп турган. Арга иштинде аяңга кээп дүшкен самолётту оол дилеп чорупкан. Өртненип калган машинадан ырак эвесте өлген ужудукчуну эскерип каан, оон чанында дайынчы сумканы Коля коргакорга сегирип алырга, оон кулаанга чоокшулап орар немеп чугаа дыңналып келген...

А элээн каш хүннер эрткенде, ол черлерде эжелекчилерин үндүр сывырган соонда, ол черниң тараачыннары дайынчы ужудукчуну орнукшудуп даанар. Арга иштинде аяңда билдинмес солдаттың хөөрүнүн кырынга бөдүүн тураскаалды олар тургускан. Тывылган дайынчы сумканың дугайын кымдаа чүү-даа билбээн.

Винницкиниң солунунга ужудукчунуң чуруу парлатынган соонда дыка үр чылдарның мурунда болган таварылганы Павловский дораан сактып келген. Бүгү-ле үүлдериннің дугайын, сумка дугайын фронтучуунуң дүнмазынга чагаазынга ол бижээн.

Чоокта чаа ол суурнуң бүгү чурттакчылары аалчылар-биле ужуражкан. Ужудукчунуң Винницк чоогунда Волокода хөөрүнге чоокта чаа оон дайынчы өөрү болгаш төрелдери чедип келген. Пётр Делькоңуң сөөлгү катал таварышканы кызыл-тас шөлүнге оон эдын бижээн тураскаалды ынчаар тургускан.

1944 чылда «Делько дээш өөзөнвис негээлиңер!» деп сөстер бижээн самолёттар-биле тулчуушкунарже кирип турган оон өөрү ужудукчулар эрткен ол-ла үеин сактып келгеннер. Олар пулеметтар-биле бүлүүртүшаап, чазыг чокка бооп турган. Олар эжинге берген даңгыраан быжыы-биле тудуп шыдааннар. Командир Делькоңуң кижизиткениниң бирээзи— Григорий Кириллович Денисенко Совет Эвилелиниң Маадыры болган. Дайын соонда, ол Саратовтуң аэроклубун баштап турган, оон баштай дагдыныр алгаш, өөреткен кижизи алдарлыг космонавт Юрий Гагарин болган.

Д. ДУДКЕВИЧ.

АЯҢГА АТ БЕРГЕН КИЖИ

(Эгези № 294 «Шында»).

Мурат Ксандинов аажок ядыы чораан. Боду грек национ алдыг. Ажы-төлү хой. Ынчангаш бичизиннен-не ая, дузак салып, аңнап өөренген. Ооң ада-өгбе ызыгууру Кавказ сыныныңң чөөн талакы ийлеринге чурттап турган.

Мурат Ксандинов кончуг мөге-шыырак кижи чүве-дир. Арыг агаарга, арга-зэимге өскен болгаш, ындыг боон чадавас. Ооң араатан аңнар-биле ачыр-дачыр сегиржип ап турганының дугайында тоолчургу чугаалар ам-даа уттундурбаан.

Ол мөге-шыырак, чер өглүг аңчы бир-ле катап аң дузактап чораан, кадыр кашпалдың ортузунда кара чаңгыс аң кокпазы-биле эзп кел чыткан. Канчангаш-ла көөрге, хүрең адыг мырыңай мыя бо уткуштур кел чораан. Мурат канчаар-даа азыын тыпшайн аңгадай берген. Адар боозу кайда боор! Кызыл хол эр. Дедирленгеш дезер дээрге-даа, ону адыг дөмей-ле сегирип алыр. Адыг база аңчыдан дезип чоруур арга чок — хая тинде кашпал оруккa ол башкарлып шыдавас. Чүгле бурунгаар чоруур! Хөме келген адыг-даа сүртенчиг кылдыр алгыра каапкаш, ийн бут кырынга хереп туруп келгеш, Муратче дап берген. Аваангыр-тудунгур эр араатаниың карбаш дээн ийн холундан карак чивеш дээр аразында сегирип алгаш, ооң аксындан чайлаары-биле дедир иткеш турупкан. Аңчы биле адыг ийн аңаа шак ынчаар сегиржиг алгаш, «хүрежип» эгелээннер-дир. Аңчы адыгның ийн холун салбайн ол идип, бо идип, ооң азыг-диштиг аксындан хензиг-ле чайлап турган. Кадырда кызаа орукка сегиржип алышкын ур-даа болбаан. Кижи чүү-даа болза, кажар болгаш, араатанны адаанда тамыже чыгай берген. Калчаарап, девидээн адыг адаанда дувү чок тамыны билир боор бе, кижиден холун каржы-дошкуну-биле ушта тырткан уу-биле чалым-хаядан ашкаш, ынаар-ла чайырады чуглуп бады барган. Мурат ынчаар тыныыг үнгеп.

Ол-ла ядыы Мурат Ксандинов абхаз эжи Абанайлов-биле бир күзүн Кавказ сынын ашкаш, ооң барыын талазында хомчигеш бажынга аңнап чедип келген. Сын колдуунга одагланып алгаш, шай хайындырып олурганнар. Чүгүрүүнде кирген күскү хүн Кара далайның кырынче чавызап, кашпал хемиңң иштинче сөөлгү хереллерин чажыпкан.

Ксандинов канчангаш көөрге, баарында хем иштинде кызыл-чайт аяң бар апарган болган. Ол эжинге кайгап чугаалаан.

— Аба, көрем! Дөө ол хем иштинде чүү адам кызыл аяң бар апаарды?! Дем ындыг чер чок чүве эвейикпе.

Абхаз Абанайлов база кайгай берген:

— Ой, шынап-да! Ол кандаай кызыл аяң боор!

— Хенертен аяң хүн хереллинге канчап кыза бээр дээр сен, элдептинн аа!

... Аңчылар одаанга хонгаш, кежээ көрген кызыл аяңынга эртен чеде бергеннер. Папоротник дээр бедик чашпан долдур үнген төгерик аяң чыткан. Күзүн ол үнүштүн бүрүзү курган каткаш, өкпенкызыл апаар чүве-дир. А кежээки кызыл-хүнде ол шуутла кызыл кылдыр көстүр. Олла хевээр Мзымта бажында аяңны Кызыл Аяң деп адаар апарган. Аяңга ат берген кижи Мурат Ксандинов болган. Оон бээр чүс ажыг чыл эрткен. Ксандиновтар Кызыл Аяңга чурттай берген. Чоорту-ла чон аңаа кээп турлагжып турган. Ол байлак, магалыг оранче орук-чиригкти үндүрген соонда, аажок хөглүг апарган. Мурат Ксандиновтуң үре-садызы амдаа Кызыл Аяңда чурттавышаан. Дөрткү салгалдың Ксандиновтары ам ында чурттап турар. Кызыл Аяңда дээди эртемниг кезер эмчи Леонид Ксандинов болгаш ооң акызы ажылчын Яков Ксандинов олар-биле ужуражып, чугаалашкан бис.

Кара далайның эриктеринде

АМГЫ КЫЗЫЛ АЯҢ

Ол кайгамчыктыг булуңну дыңнаваан кижи ховар боор. Ында бүгү-ле чүве магалыг: кат-чимис үнер ыяштыг шыргай арга-арыг, харлыг баштарлыг сүвүрлер, шапкын суглуг хемнер, шаалаан ужарлар, даглар ийлеринде алыны аяңнары.

Кызыл Аяң — Кара далай эриинде эң-не ат-сураглыг, алдаржаан черлериң бирээзи. Ынчангаш аңаа эмиедип, дыштаныры-биле база анаадаа сонуурган көөру-биле чыл бүрүде он-он муң кижилер кээп турар. Ону бадыткаары-биле мындыг чижектерни көргүзүп болур. «Кызыл Аяң» дээр туристер базазынга чыл дургузунда 18 муң хире кижи кээп дыштанып турар. Ук базаның чылда киирип ап турар орулгазы безин миллион ажыг рубль. Ол ышкаш ВЦСПС-тиң Ворошилов аттыг турист баазазынга база-ла ынча кижи дыштаныр. «Аңчы бажыңы» дээр тускай турбаазаны кедергей кавстап, шимеп кылган. Аңаа колдуунда даштыкы туристер кээп, чөпшээрел бижик-биле Кавказ сынарындан аңнап турар. Өскедаа дыштанылга черлери, аржааннар дыка хөй. Чурттуң ат-сураглыг кижилериниң кээп дыштанып турган чайлаглары база ында. Олар ам келгеннериң сонуургап көөр черлери апарган.

Кызыл Аяң Кол Кавказ сынының мурнуу талакы эдээнде турар. Далай деңнелиндеи бедии 600 метр хире. Хоорай хевириң ол суурун бүгү талазындан бедик сыннар хүрээлээн. Мурнуу талазында ак меңги бөрттүг Ангба, а артыы талазында —адыраш баштарлыг Ачишко сын, үстүнде ыракта — Псеашхо сүвүрү көстүп тургулаар.

К. АРАКЧАА.

Аяк шайны Партап ора...

ТООРА-ХЕМ — ЧАДААНА

1930 чылды сөөлзүреди ынчаардагы каш борбак бичии бажыңныг, каш санныг кижилиг Тоора-Хем суурнуң салаа базып санаар албан-хаакчылардан, ында эге-чада школаының алдан хире сургуулдарындан чамдык эрес-кашпагай хаакчылар Салдам дааның сыр бажындан Енисейниң дожунга кирер ушпайн бадып, оруктап алган турган болгай. Оларның чамдыызы—ам чурттап, ажылдап чоруур Кол Шойдак, Ак Шыңгылай, Оюн Седип-оол, Кол Сүрүн ышкаштар борта база херечи болур 30—40 чылдарда, ооң соонда-даа чылдарда дагныңн бедиинден бадар, эол бадар, трамплинден ырадыр халыыр, ыяш аразыбиле дээскиндир дүрген маңнаар дээн ышкаш улуг, биче чоннуң массалыг оюн-маргылдаалары районга бо-ла болу бээр турган.

1938 чылдың кыжы. Арбан-сумунуң шилилгези-биле Өдүгенден Бараан Серинчик, Бараан Аранчын, Тоора-Хемден Кол Шой-Сүрүн, Кол Кыспайлык, Кол Дүлүүтей ат кежибиле шаккан калбак хаагын кеткеш, Тоора-Хем—Чадаана аразының берге ырак оруунче эрес-дидим чоруктун, быжыг тура-соруктун походунче үнүпкен. Эң кол, эң берге моондак—Тожу биле Кызыл аразында кадыр-берт ийи тайга оларга кайы хире берге болган деп! Эрес-дидим тожу араттарның Тыванын төөгүзүнде бир-ле дугаар кылган бо хаактыг үнүүшкүнүн ТАРның чазаа бедин-биле үнелээн. Оларның кижи бүрүзү ТАРның Биче Хурал Президиумунуң Хундулел бижии болгаш карабин боо-биле шаңнаткан. Ол-ла чылдың чазынында хар эрип, агаар-бойдус чылып келген үеде, Тоора-Хемниң чону Бараан Серинчик баштаап ол хаакчыларны байырлалдыбиле уткуп алган.

Ынчай 40 хире харлыг турган, Толбулда № 3 арбанның хамаатызы Кол Дүлүүтей кыжын кожуун төвүнге болган дагдан хаактыг бадарының каш янзы маргылдааларынга хөй удаа тиилеп чораан. Тоора-Хем сумузунун арбаннарынче хаактыг поход кылырын база ол баштап турган.

А. НУГУУРАК.

ЗООПАРКЧЕ БЕЛЕТКЕЛ

Москвадан ырак эвесте Химки хоорайда чуртта чаңгыс зообаазада бөмбүрзектиң бүгү бар дириг амытаннарының төлээлекчилери чыгдынган дизе хөөрем чок.

Маңаа Совет Эвилелиниң бүгү зоопарктарынга тургузар дириг амытаннар болгаш куштар тус чер байдалынга таарыштырылганың хуусаазын эртер. Зообааза 50 чылдарның эгезинде тургустунган. Черлик амытаннар кижиге чаңчыгып, чуртталганың чаа байдалдарынга белеткелди эртер.

— Үзэрби беш чыл дургузунда бистиң баазаны таварты чурттуң зоопарктарында ам бар бүгү дириг амытаннар эрткен—деп, ооң директору Н. Сотников чугаалады.—Даштыкыже бистиң чуртувустан чорудар дириг амытаннар маңаа тускай хайгааралды эртер. Он бир чурттарда мындыг хевириң баазалары-биле харылзаалыг бис.

Чижээ, ГДР-ден мырыңай чоокта чаа куштарның улуг бөлүүн эккелди. Амгы үеде зообаазада сес муң куш бар. Узун-узун ыяштарда ак, ногаан, сарыг, көк дээш чөлзэ дег чүүл-бүрү өңнүг попугайлар (өттүнчектер) олурарлар. Олар мыжыраажы эдип, ол-бо ужуп турлар. Кожа ыяштарда ак-кызыл канарейкалар, кызылхөректер, соссаал билбес щегольдар база-ла ушкулаан, шимээргешкен.

Куштардан аңгы амытаннар база хөй. Ак адыг бисти көрүп каваш, демир шагжа кажаанның салааларын кыжырады силгилгилевишаан, сүрлүг ырланды.

— Чукоткадан оны биске эккелгининден бээр чүгле сес хонук эрти — деп, охотовед Длявер Сулейманов тайылбырлады.—Ам-даа кижиге чаңчыкпаан.

Дириг амытаннарны тудуп алырының, ажаал-тежээриниң, орукка ап чоруурунуң талазыбиле тускай мергежилдиг охотоведтер баазада ажылдап турар. Баазаның ажылдакчылары кенгуру-биле болгаш страус-биле, питоннары-биле болгаш антилопалар-биле аралажып, оларны ажаал турарлар. Аңаа өөренип ап деп чүве белен эвес херек. Бир-ле дугаарында дириг амытаннарга ынак болур херек, оон аңыда мергежип, дуржулгалыг апаары чугула.

Длявер Сулейманов борта шериг албанын эрттирген соонда, 15 чыл бурунгаар келген. Ону маңаа аңмеже ынаа, ол талазы-биле «сонуургалдым эккелген.

— Бо чылдарның дургузунда бүгү чуртту эргип каапкан мен. Шмитд мусулдурундан Кушкага чедир кала четпедим дээр. Казахстанга сайгактарны. Заполярьеге ак адыгларны-даа тудуп чордум. Бир катап Ташкентиже бегемот аппар ыда, ооң-биле чаңгыс вагонга барык бүдүн ай чурттаан мен. Дириг амытаннарны бир черден бир черге чедирип алыры нарын айтырыг, мергежил херек. Шимээшкиниң оожум, дүргенин тодарадыр, аңа-чемин таарыштырар, чоруур черин эң эптиг болдурар херек—деп, ол чугаалады.

Длявер ам аңнарны тудуп алырының болгаш орукка ап чоруурунуң кылдызын удуртып турар, көдээ ажык-агый институдун бот-өөредилге-биле доозун турар. Баазаның өске ажылдакчылары дег, ол дириг амытаннарга ажок ынак, бодунуң хөрээнге бердингеен.

Зообаазаның чоогунга «ттур эртер» аңнарга дыштаныр өрээлдериң тудуу удавас эгелээр.

Д. МОСЯКОВ,
СЭТА-ның корр.

«СУМЕ»

Айлаң бар-ла сагыжын бижип олурган сөстеринче салыпкан болгаш ачазының өрээлче кирип келгенин безин эскербээн. Даваажап Дембилович костюмун ужулгаш, галстугун чежип салып каан, чунар дээш чоруй барган. Айлаң стол кырынга чыткан саазыннарын ап алгаш, кухнага баргаш, чем чылыда берген. Уруг үр болбаанда ачазын чемненип ал деп чалаан. Даваажап Дембилович манаппайн чедип келгеш, олуруп чаңчыгып калган сандайынга саадапкан.

Адашкылар аап-саавын чугаалажып, кежээки чемин ижип олурганнар. Чемни колдуунда ачазы чигеп, а уруу демги-ле тудуп алгаш келген саазыннарын номчуп, чамдык черлерин балап, немей бижип, бүдүү иштинде катап-катап номчуп көргүлээн. Дембилович чемненип каапкаш айтырган:

—Чүү ындыг кончуг ылавылап номчуп олурарың ол, уруум?

— Бо кежээ клубка бистиң суурнуң комсомолчу аныяктарының ниити хуралы болур. Аңаа санал бээр дээш белеткенип олурарым бо ышкажыл. Район төвүндеи бир дарга кээп олуржур дээр чорду. Оон аңгыда совхоз директору, партком секретары база-келир.

— Шыырак хурал болур деп турар-дыр, уруум. Саналыңны бажындан эгелээш, адаанга үндүр номчуп көрем. Ачаң база баштак ашак болгай, кандыг-бир ажыктыг чүве-даа сүмелептерим чадавас —дээн.

Айлаң индирде үнүп келген чүве-биле дөмей сааладыр номчуп бадырышкан. Доозупкаш ачазынче көрген. Оозу элээн ыыт чок боданып олургаш сумелээн:

— Мында Доңгак Сарыг-оол, Сааа Семис-оол ажылга сунду чок, аас-дыл, шош-содаага киржип турган дээн-дир сен. Аттарын балап каапкаш, ооң орнунга «чамдык комсомолчулар» деп бижип ал. Сарыг-оолдуң адазы дээрге мээң кады өскен эжим болгай, Семис-оолдуң иези бистиң чоок төреливис ышкажык. Ында бир черде «алдан ажыг гектар черниң тараазын инектер чаза базып, оттап каапкан» дээн-дир сен. Шыны шын чүве. Ындыг-даа болза ону дорту-биле чугаалай бербейн шала ойзу-кыйзы аарак «чер ажылында база чамдык каража когаралдар тургулаан» суг деп кагбазык бе, уруум. Чуге дээрге ооң уржуу кол агрономга кээп дүжүп болур. А кол агроном Николай Балчыырович бистин аалдың күдээзи болгай...

Айлаң ачазының чугаалаан аайы-биле эдилгени ол-ла дораан кылып ап олурган. Малгаштыг күдумчуларның аттары база чиде берген, оларның орнунга «суур чаагайжыдылгазында чедир кылдынмайн турар үүлдер бар» деп домак кире берген.

Эдилгелер, чазалгалар шупту кылдына берген соонда ачазы сургаан аянныг чугаалаан:

— Эрбеннит сөстериң хөрээ чок. Дыңнаарга таалаңчыг, сеткилди өөртүп турар сөстер дилеп тывар херек. Шыны-даа кээрге шүүмчүлел кылгаш кижи чүү чедип алыр боор. Эп-найыралды быжыглаар эки санал бээр болбазыкпе, уруум.

Айлаң ачазының редакторлажып берген саналын кармактап алгаш хуралче дидим базыпкан.

В. МОНГУШ.

БАШТАК ЧУГААЛАР

⊙ *Чадаг-тергелер садыгжызы бодунуң бараанын мактап орган.*

— Силерниң чадаг-тергеңер өртээ кажы?—деп, тараачын кижи айтырган.

— Тос муң риал-ла.

— Ол хире акша-биле эки хой садып алыр мен.

Садыгжы чактыгзанып, шооткан:

— Хой чедип алгаш хоорай иштинге селгүүстээрин шенеп көрүүр даан. Силерни эрткен-дүшкен кижи бүрүзү кыжырыыр апаар.

— Чадавас —деп, тараачын харылаан, — а бир эвес мен чадаг-тергени саан эгелээр болзумза олар оон-даа артык кыжырыырлар ийик.

⊙ *Фермер мал эмчизинге ынча дээн:*

—Бо атты черле канчаар кижи боор мен. Чамдыкта аная апаар, а чамдыкта аскай бээр-дир.

Мал эмчизи турган:

— Дараазында кажан ол аскавайн анаа кылаштай бээрге-ле дораан-на садыптыңар—дээн.

⊙ *Бичии Вашек бажыңынга элээн каш яблоктар эккелген.*

— Боларны кайыын ап алдың?— деп, авазы айтырган.

— Пан Воборжила сугдан ап алдым.

— Ол бо дугайын билир бе ынчаш?

— Билбес боор бе? Мени барык бир шак хире сымырып келди ышкажыл.

«Кышкы арыгда».

В. КАРА-САЛДЫҢ фотоэтюду.

ШАГАА ЙӨРЭЭЛИ

Айым чаазы, хүнүм эртези
Эрги чылды үдеп тур мен,
Чаа чылды уткуп тур мен.
Чыл бажы келди,
Чылан кежи союлду.
Эртип турар эрги чылым
Эртинезин хайырлады.
Уткуп турар чаа чылым
Уттундурбас буянныг,
Уттунмас кежиктиг болзун!
Эки чүве элбек болзун,
Багай чүве чок болзун!
Арбай-тараа чаагай болзун,
Аъш-чем элбек турзун!
Үнүш-дүжүт чаагай болзун,
Үрезин-хүнезин элбек болзун.
Улуг чуртка чаа кирбезин,
Улуг, биче малымче
Узун кудурукуг бөрү кирбезин.
Урук туткан оор кирбезин
Албаты чонга аарыг турбазын.
Азыраан малга хамчык турбазын!
Алдай тандым кезиримге,
Ады-мени аайлыг болзун!
Агым суунга баарымга,
Алдын балыы элбек болзун!
Хүнүм адаан уткуй бүткен.
Хүрен тайгам.
Айым одаан уткуй бүткен.
Ала шораан тайгаларым
Бээр көрген бедик Мөңгүн,
Атказар көрген Ак-Баштыг
Адам болган улуг чуртум.
Аккан суу аржаан болзун,
Үнген өзүү эм болзун.
Кашпал черден үер аклазын,
Кадыр черден чуук болбазын,
Улуг чуртум чартыын дуглаан
Улуг артым Улаан-Саадак
Ашкан аргаан амытан
Амыр-менди ажар болзун!
Кадыр черден көшке батпазын
Хая-дашка тайгак болбазын,
Көстүп турар көк дээрим
Көктүг-шыктыг өртемчейим
Булуттуг дээрден чаңнык дүшпезин!
Будуктуг ыяштан бузуиду дег безин,
Чарган ыяштан чаштанчы дегбезин!
Эзим-аргаа өрт үнмезин,
Эрик черге эндээ болбазын,
Эки чүве элбек болзун,
Эрги чылды үдедим, чаа чылды уткудум.

С. САМБУУ,
хоочун тоолчу.

● ●

МОСКВА. ССРЭ-ниң УАЧД-де «Чавыс хаттарлыг тудугларны индустриализастаары» деп делгелге ажыттынган. Ында контейнер хевирлиг бажыңнар комплексизин делгеп көргүскен.

Ындыг бажыңнарны эң кыска хуусаада, эвээш чарыгдалдарны үндүрүп тургаш эптеп тургузар.

Комплексти Ленинградтың чуртталга болгаш хөй-иниги бажыңнарының чаңгыс аай болгаш шенелде төлевилелиниң зона эртем-шинчилел база төлевилел институдунга ажылдап кылган.

ЧУРУКТА: 50 уруглар турар ясли-сад.

Н. КУЛЕШОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

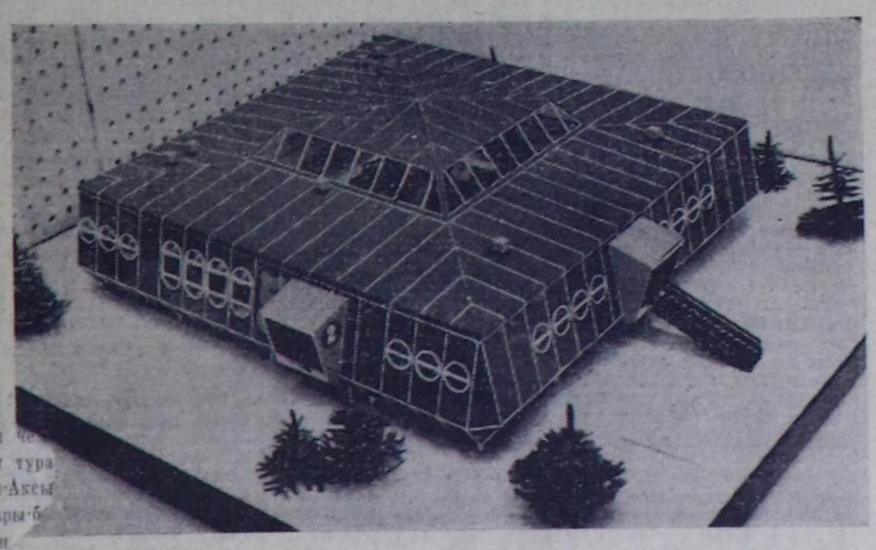

● ●

телевидение

ЯНВАРЬ 5-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

10.00 — «Үе». Информастыг программа. 10.40 — Эртенги гимнастика. 11.05 — «АЬВГДейка». 11.35 — «Силерге, аланелер». 12.05—«1905 чыл орус болгаш совет чурукчуларның чогаалдарында». 12.30 — «Эки бараннарны хөйнү». 13.00 — «Кадын болгаш чаңгы». Фильм-шиниң баштайгы көргүзүү. Автору — В. Поспишалова. 13.45—«Айымл чок шимчээшкин». Телекөрүкчүлерниң айтырыгларына ССРЭ-ниң ИХМ-ниң КАИ-ниң Кол эргелелиниң начальниги, милициниң генерал-лейтенантызы В. В. Лукьянов харылаар. 14.15 «Соцчулдадан сонгулда чедир.» 14.30—«Спортлото» тиражы. 14.45 — «Тиилекчилер». Фронтучу оолдуктериниң клуву. 16.00— Бөгүн делегейде. 16.20 —«Билдингир-даа бол эллептиг». Дамчыдылганы профессор С. П. Капица чорудар. 17.20 —«Чеди хаттың» бөлүү». Телешиниң баштайгы көргүзүү. Автору—С. Соловейчик. 8-ки төөгү — «Шылгалда». 18.00 — «Хүнүнүн шыгжамыры». Үнүштүн хөй янзызының дугайында. Дамчыдылганы биология эртеминиң доктору В. Н. Тихомиров чорудар. 19.00—Мультфильмнер программазы: «Илья Муромец болгаш дээрбечи Соловей», «Чаашкын». 19.25 — «Дем каттыштырылгазы». Тележурнал. Дамчыдылганы Д. А. Головановтың чорудар. 19.55 — Москваның ССРЭ-ниң М. Горький аттыг уран-чечен үлегерлиг театрының фильм-шиниинин баштайгы көргүзүү. Н. В. Гоголь — «Өлүг сектер». 22.30— «Үе». Информастыг программа. 23.00 — 02.00 — Уран чүүлдүн «Орус кыш» фестивалының түнгей концерти.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Кино

«НАЙЫРАЛ»: «Хостуг чурттап турарлар» 9.30, «Ковук» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Гариб джинмер чуртунда» 11.00, 13.00, «Сангам» (2 сериялыг) 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: Мультфильмнер 9.00, 12.05, «Княж-хоорайжыгаштан рыцарь» 10.25, 13.30, 15.50, «Ынакшылым, муңгагдалым» 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Микула Малый капитан» 10.00, 12.00, «Чүгле ол» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

Редакцияның адрези: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажыр № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харылсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет турузуг кылдыстериниң 2-37-13, пропаганда кылдызының 2-31-75, культура кылдызының 2-23-54, көдээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47, үлегүр кылдызының 2-22-64, чагаа кылдызының 2-41-27, информация кылдызының 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17865. Чагыг № 39

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—00010.